משנה · אחרונים · יכין · סדר קדשים

יכין מדות

רבי ישראל ליפשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

יכין מדות

רבי ישראל ליפשיץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/יכין-מדות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 9
סעיף א 9
סעיף ב 9
סעיף ג 9
סעיף ד 9
סעיף ה 9
סעיף ו 9
סעיף ז 9
סעיף ח 10
סעיף ט 10
סעיף י 10
סעיף יא 10
סעיף יב 10
סעיף יג 10
סעיף יד 11
סעיף טו 11
סעיף טז 11
סעיף יז 11
סעיף יח 11
סעיף יט 11
סעיף כ 12
סעיף כא 12
סעיף כב 12
סעיף כג 12
סעיף כד 13
סעיף כה 13
סעיף כו 13
סעיף כז 14
סעיף כח 14
סעיף כט 14
סעיף ל 14
סעיף לא 14
סעיף לב 14
סעיף לג 15
סעיף לד 15
סעיף לה 15
סעיף לו 15
סעיף לז 15
סעיף לח 15
סעיף לט 15
סעיף מ 16
סעיף מא 16
סעיף מב 16
סעיף מג 16
סעיף מד 17
סעיף מה 17
סעיף מו 17
סעיף מז 17
סעיף מח 17
סעיף מט 17
סעיף נ 18
סעיף נא 18
סעיף נב 18
סעיף נג 18
סעיף נד 19
סעיף נה 19
סעיף נו 19
סעיף נז 19
סעיף נח 20
סעיף נט 20
סעיף ס 20
סעיף סא 20

סעיף סב 20
סעיף סג 20
סעיף סד 20
סעיף סה 21
סעיף סו 21
סעיף סז 21
סעיף סח 21
סעיף סט 21
סעיף ע 21
סעיף עא 21
פרק ב 22
סעיף א 22
סעיף ב 22
סעיף ג 22
סעיף ד 22
סעיף ה 22
סעיף ו 22
סעיף ז 23
סעיף ח 23
סעיף ט 23
סעיף י 23
סעיף יא 24
סעיף יב 24
סעיף יג 24
סעיף יד 24
סעיף טו 24
סעיף טז 24
סעיף יז 24
סעיף יח 25
סעיף יט 25
סעיף כ 25
סעיף כא 25
סעיף כב 25
סעיף כג 25
סעיף כד 26
סעיף כה 26
סעיף כו 26
סעיף כז 26
סעיף כח 26
סעיף כט 27
סעיף ל 27
סעיף לא 27
סעיף לב 27
סעיף לג 27
סעיף לד 27
סעיף לה 27
סעיף לו 28
סעיף לז 28
סעיף לח 29
סעיף לט 29
סעיף מ 29
סעיף מא 29
סעיף מב 29
סעיף מג 29
סעיף מד 29
סעיף מה 29
סעיף מו 29
סעיף מז 30
סעיף מח 30
סעיף מט 30
סעיף נ 30
סעיף נא 30
סעיף נב 30
סעיף נג 31

סעיף נד 31
סעיף נה 31
סעיף נו 31
סעיף נז 31
סעיף נח 31
סעיף נט 31
סעיף ס 32
סעיף סא 32
סעיף סב 32
סעיף סג 32
סעיף סד 32
סעיף סה 33
סעיף סו 33
סעיף סז 33
סעיף סח 33
סעיף סט 33
סעיף ע 34
סעיף עא 34
סעיף עב 34
סעיף עג 34
סעיף עד 34
סעיף עה 34
סעיף עו 34
סעיף עז 35
סעיף עח 35
סעיף עט 35
סעיף פ 35
סעיף פא 36
סעיף פב 36
סעיף פג 36
פרק ג 36
סעיף א 36
סעיף ב 38
סעיף ג 38
סעיף ד 39
סעיף ה 39
סעיף ו 39
סעיף ז 39
סעיף ח 39
סעיף ט 40
סעיף י 40
סעיף יא 40
סעיף יב 40
סעיף יג 40
סעיף יד 42
סעיף טו 42
סעיף טז 42
סעיף יז 42
סעיף יח 42
סעיף יט 42
סעיף כ 43
סעיף כא 43
סעיף כב 43
סעיף כג 43
סעיף כד 43
סעיף כה 44
סעיף כו 44
סעיף כז 44
סעיף כח 44
סעיף כט 44
סעיף ל 45
סעיף לא 45
סעיף לב 45
סעיף לג 45

סעיף לד 45
סעיף לה 46
סעיף לו 46
סעיף לז 46
סעיף לח 46
סעיף לט 46
סעיף מ 46
סעיף מא 46
סעיף מב 47
סעיף מג 47
סעיף מד 47
סעיף מה 47
סעיף מו 47
סעיף מז 47
סעיף מח 48
סעיף מט 48
סעיף נ 48
סעיף נא 48
סעיף נב 49
סעיף נג 49
סעיף נד 49
סעיף נה 49
סעיף נו 49
סעיף נז 49
סעיף נח 49
סעיף נט 50
סעיף ס 50
סעיף סא 50
סעיף סב 51
סעיף סג 51
סעיף סד 51
סעיף סה 52
סעיף סו 52
סעיף סז 52
סעיף סח 52
סעיף סט 52
סעיף ע 52
סעיף עא 52
סעיף עב 52
סעיף עג 53
סעיף עד 53
סעיף עה 53
סעיף עו 53
סעיף עז 53
סעיף עח 53
סעיף עט 54
סעיף פ 54
סעיף פא 54
סעיף פב 54
פרק ד 55
סעיף א 55
סעיף ב 55
סעיף ג 55
סעיף ד 55
סעיף ה 55
סעיף ו 56
סעיף ז 56
סעיף ח 56
סעיף ט 56
סעיף י 56
סעיף יא 56
סעיף יב 56
סעיף יג 57
סעיף יד 57

סעיף טו 57
סעיף טז 57
סעיף יז 57
סעיף יח 57
סעיף יט 57
סעיף כ 58
סעיף כא 58
סעיף כב 58
סעיף כג 58
סעיף כד 58
סעיף כה 60
סעיף כו 60
סעיף כז 60
סעיף כח 61
סעיף כט 61
סעיף ל 62
סעיף לא 62
סעיף לב 62
סעיף לג 62
סעיף לד 62
סעיף לה 62
סעיף לז 62
סעיף לח 63
סעיף לט 63
סעיף מ 63
סעיף מא 63
סעיף מב 63
סעיף מג 63
סעיף מד 64
סעיף מה 64
סעיף מו 64
סעיף מז 64
סעיף מח 64
סעיף מט 64
סעיף נ 65
סעיף נא 65
סעיף נב 65
סעיף נג 65
סעיף נד 65
סעיף נה 66
סעיף נו 66
סעיף נז 66
סעיף נח 66
סעיף נט 66
סעיף ס 66
סעיף סא 66
סעיף סב 66
סעיף סג 67
סעיף סד 67
סעיף סה 67
סעיף סו 67
סעיף סז 67
סעיף סח 68
סעיף סט 68
סעיף ע 68
סעיף עא 68
סעיף עב 68
סעיף עג 69
סעיף עד 69
פרק ה 69
סעיף א 69
סעיף ב 69
סעיף ג 69
סעיף ד 69

סעיף ה 70
סעיף ו 70
סעיף ז 70
סעיף ח 70
סעיף ט 70
סעיף י 70
סעיף יא 70
סעיף יב 71
סעיף יג 71
סעיף יד 71
סעיף טו 71
סעיף טז 71
סעיף יז 71
סעיף יח 72
סעיף יט 72
סעיף כ 72
סעיף כא 72
סעיף כב 72
סעיף כג 73
סעיף כד 73
סעיף כה 73
סעיף כו 73
סעיף כז 73
סעיף כח 73
סעיף כט 74
סעיף ל 74
סעיף לא 74
סעיף לב 74
סעיף לג 74
סעיף לד 75
סעיף לה 75
סעיף לו 75
סעיף לז 75

פרק א

סעיף א
בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש

מדאורייתא. ולא מפחד גנבים. רק מפני הכבוד שומרים שם יום ולילה. [עי' מ"ש בס"ד ריש תמיד]:

סעיף ב
בבית אבטינס

עלייה היתה עיג שער המים בדרום העזרה, ושם מרקחין הקטורת. וגם בית הטבילה היה בצדו ע"ג השער [כך כתב הרמב"ם ריש פ"ה דמדות]:

סעיף ג
ובבית המוקד

שניהן היו בכותל צפון של עזרה. בבית המוקד היה מדורה גדולה מעצים שמרבין להבה שיתחממו בה הכהנים שהולכים יחף על רצפה של שיש. ובבית הניצוץ שהיה למערב מבית המוקד, היה מבעירין עצים שנוצוציו מתקיימין זמן מרובה, שכשתכבה האש שבמערכה [דאין סומכין על הנס שנזכר בפ"ה דאבות דלא כיבו הגשמים וכו']. יבעירוהו משם [עי' פ"א דתמיד סי' ג'] ולפיכך נקרא בית הניצוץ, ר"ל שניצוציו מתקיימין הרבה:

סעיף ד
והלוים

שומרים:

סעיף ה
על ארבע פנותיו

נגד הזוית ממש:

סעיף ו
מתוכו

ר"ל וכולן מבפנים לחומת הר הבית:

סעיף ז
חמשה על חמשה שערי העזרה

למ"ד רק ה' שערים היה לעזרה. ואפילו למ"ד ז' שערים היה לעזרה [כלקמן מ"ד], אפ"ה

לא היו שומרים רק על ה' אלו, דאינך ב' מדהיו תכופין לשאר השערים א"צ שמור. [ועי' רמל"מ פ"ח מבחירה שכ' טעם אחר]:

סעיף ח

על ארבע פנותיה מבחוץ

דלפי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, להכי שומרים כאן מבחוץ שכשיקשה על השומר העמידה, יוכל לישב שם. [ומלת בחוץ לפע"ד אשומרי שערים נמי קאי, דגם שומרי השערים שומרים מה"ט מבחוץ, דרק שערי הר הבית לא נתקדשו [כירושלמי פ"ז דפסחים], אבל בשערי העזרה, רק שער נקנור לא נתקדש [כפסחים פ"ה ב']. אבל שאר שערי עזרה נתקדשו [ועי' ברמל"מ פ"ז מבחירה הי"ג]:

סעיף ט

ואחד בלשכת הקרבן

היא היתה במערבית דרומית בבית המוקד הגדול [כלקמן מ"ו]:

סעיף י

ואחד בלשכת הפרוכת

ששם אורגים הפרוכת. ולא ידעתי מקומה. וכפי הנראה היתה תוך רווח העזרה. ואפשר שהיתה אחת מל"ח תאים שסביב ההיכל:

סעיף יא

ואחד לאחורי בית הכפורת

ר"ל אחורי ק"ק, ששם הכפורת מונח על הארון. ונ"ל דמשום דעיקר קדושת ק"ק הוא רק מדיש שם גלוי שכינה, כמ"ש ודברתי אתך מעל הכפורת, משו"ה נקרא הק"ק בית הכפורת:

סעיף יב

איש הר הבית

שר הר הבית. שהיו כמה שרים ממונים על השומרים, ומתחלפים בכל לילה לסבב על השומרים, וראש שעל כולן נקרא בן ביבאי, ע"ש הראשון שהיה שמו כך [כיומא כ"ג א']:

סעיף יג

היה מחזר על כל משמר ומשמר

בכל לילה היה ביד א' מהשרים ההם מפתחות לפתוח שערי הר הבית והעזרה, כדי לחזור על כל משמרות כהנום ולויים לראות אם נעורים:

סעיף יד
ואבוקות דולקין לפניו

מדלא קאמר ונושאים אבוקות לפניו, משמע שהאבוקות עומדות במקומן בפנסין סביב, שלא יתכבו ברוח. ובשבת הדליקום שם מע"ש. ומשו"ה היו האבוקות דולקות, כדי שכשהשומר ער, יראה להשר ויקום לפניו:

סעיף טו
שלום עליך

דאולי נחלש ולא יכול לקום, או אולי בעל מחשבות הוא. לפיכך דורש השר בשלומו, שאם הוא ער יענהו. [וי"ג שאינו עומד ואומר לו איש כו'. ור"ל כל שאין השומר עומד ואומר להשר, אתה איש הר הבית שלום עליך. ניכר וכו'. וק"ל אמירה למה. הרי כשקם לחוד כבר ניכר שהוא ער]:

סעיף טז
ניכר שהוא ישן

ר"ל כבר ניכר שהוא ישן, מדלא השיבו:

סעיף יז
חובטו במקלו

בפקיע שבהמקל [כיומא כ"ג א']:

סעיף יח
ורשות היה לו

הכל לפי פשע שינתו:

סעיף יט
לשרוף את כסותו

ר"ל רק כסותו העליון שמסתמא התחתל בו, ובא עי"ז לשינה. וגם דמסתמא לא הניחו לעמוד ערום. [ואין כאן משום בל תשחית, כמקרע על מת יותר מדאי [כב"ק צא ב']. דנ"ל דכל שהוא משום קנסא, הו"ל כלצורך אדם, דאין בו משום בל תשחית [כשבת ק"א ב' וחולין פ"ה ב']. תדע דהרי גם ההורג בהמה שלא לצורך עובר משום בל תשחית [כחולין ד"ז ב'], ואפי' לגרום לה טריפות אסור מה"ט [כרש"י מ"ז די"א א'] ואפ"ה קאמר שאול המלך [שמואל א' י"א פ"ז] ככה יעשה לבקרו. ואי"ל אין למדין מן המלכות [כירושלמי כלאים דט"ו ב']. ליתא, דזה רק בבני מלכים שהולכין בשרירות וכדקאמר התם, משא"כ

שאול המלך צדיק גמור היה, דכתיב גביה בתר הך מעשה, בן שנה שאול במלכו, ודרשינן [יומא ד"כ ב'] כבן שנה בלי חטא]:

סעיף כ

והם אומרים

שאר השומרים כששומעין בלילה צעקת הנלקה אומרים וכו'. ועי"ז נזהרים טפי, והיינו דקמ"ל הכא:

סעיף כא

קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים שישן לו על משמרו

אבל כהן שישן על משמרו קנסוהו באופן אחר, ולא במלקות, ושריפת כסותו דכתיב וקדשתו. צריך שינהג בו כבוד, [כגיטין דנ"ט ב]. [ואע"ג שמצינו שגם הכהן בשרצה להטעות הממונה בהפייס היה לוקה בפקיע, [כיומא כ"ג א']., התם בצנעא, וכת"ח שסרח שאין מבזין אותו בפרהסיא (וכמ"ק י"ז א'). וגם בל"ז התם פשע טובא, משא"כ הכא איכא אונס שינה. וכ"ש דלא ק' מכהן שחייב מלקות, דאפי' כה"ג לוקה (כסנהדרין די"ח ב'), וכ"כ בשימש בטומאה, שפוצעין מוחו בגזרין, (כפ"ט דסנהדרין), וכ"כ בשאר חייבי מיתות שלא חששו לכבודו., בהנך כולה טעמא מדפשע טובא וחייב כן מדאורייתא, משא"כ הכא מדרבנן, ואף שהוא אונס קנסוהו, אבל בכהן חששו לכבודו לבלי לבזותו כ"כ בפרהסיא. וכו לא משכנו אותו על השקלים, משום כבודו, (כירושלמי פ"א דשקלים מ"ג). וכן משמע לישנא דמתני', דקאמר בן לוי לוקה. ואע"ג דאמרינן (תמיד דכ"ז ב') דבכ"ד מקומות נקראים כהנים לויים. לשון תורה לחוד וכו' (כחולין קל"ז ב'). ולפי מ"ש לעיל סי' י"ג. דאיש הר הבית לא היה המפתחות של עזרה בידו, וא"כ לא היה יכול לסבב כלל בפנים להשגיח על משמרות הכהנים שהיו לפנים בעזרה, ודו"ק]:

סעיף כב

פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו

נ"ל דאע"ג דמדות ראב"י היא [כיומא דט"ז א'] אפ"ה בהא פליג את"ק וס"ל שלא הלקוהו בפקיע, דלא קנסוהו כ"כ בתרתי, דהרי אפי' היה חייב מלקות מדינא, אינו לוקה ומשלם [ככתובות ל"ח]. וקמ"ל נמי דאפי' השומר נכבד, לא חששו לו:

סעיף כג

חמשה שערים היו להר הבית

היא החומה החצונה שמקיף הביהמ"ק:

סעיף כד

משמשין כניסה ויציאה

לפי שירושלים בדרום העזרה היה [כיחזקאל מ' פ"ב] לפיכך היה רוב הכניסה ויציאה שם, וגם רוב תשמישי העזרה היה שם, להכי הוצרך בצד זה ב' שערים, ונקראין שערי חולדה, שבמקדש ראשון היתה חולדה הנביאה רגילה לקרוא שם נבואותיה באזני רוב העם הנכנסים ויוצאין שם:

סעיף כה

קיפונוס מן המערב

אפשר שנקרא קופינוס, ע"ש שהיה שם אחורי ק"ק גנת וורדין שנקרא כך בלשון יון. ועשוהו שם לכבוד הק"ק שהיה לפניו במזרח [ובשלטי גבורים פ"ג כתב, דקיפוס בלשון יון גן, ופינוס ר"ל עבודה. דהיינו עבודת הגן, וא"כ היה צ"ל קיפוספונוס. רק דדרך לשון יון כשמחבר ב' מלות שסופו של זה דומה כראשיתו של זה יקצר המלה. כגון כשירצו לומר "טבע הזהב" צ"ל בלשון יון בשלימות "דינאמוס קריסוס" אבל יקצר היווני ויאמר דינאקריסוס. ה"נ יקצר ויאמר תחת "קיפוספונוס, קיפונוס"]. וי"א שנקרא כך ע"ש אותו שהתנדב לבנותו, וכשער נקנור (כיומא פ"ג מ"י):

סעיף כו

טדי מן הצפון

נקרא טדי, שהוא תרגום של סוד והצנע, מדעשוי שער זה למי שנכנס או יוצא בהצנע, כבעל קרי כשיצא [כשלהי פרקן], וכדומה לזה. [אב"י ול"מ נ"ל שנגזר ממלת Te deum, שפירושו שיר תודה, ור"ל שער המשוררים. וזה לפע"ד פי' הפייט בטעמים יעידוך, ועי' תוי"ט בשם רבעתוס']. וי"ג טרי מפני שהיה משקוף של שער זה עשוי מב' אבנים זקופות זה כנגד זה, כזה ⌓, שהוא בדוגמת משולש, ובלשון יון נקרא משולש טרי. ונ"ל דלהכי היה משולש שמשונה מצורת שאר השערים, כדי שיהיה לסימן להרוצה לכנוס או לצאת בהצנע למקום שאין רגל בני אדם מצוי שם בפנים ובחוץ. [ובש"ג (שם) דטרי בלשון יון ר"ל חלש. דהיינו שער החלש, מדהיה ב' אבנים שבמשקוף שלו תמוכים זה על זה, כאילו כל אחד חלש מלעמוד מבלי תמיכת חבירו. או שנגזר ממלת שהוא בל"י קיץ. מדהיו מסתופפים תחתיו בקיץ, משום שהיה שער הזה בצפון שהוא מקורר ומעודר קרני השמש]:

סעיף כז

לא היה משמש כלום

ר"ל רק לפרקים לבעל קרי. ובש"ג [שם] כ' הגאון מהו' משה קאזי זצ"ל דר"ל שלא היה תשמיש של שער זה מיוחד לכניסה ויציאה בקביעות, רק לפרקים לחתנים ואבלים, כנזכר בפרקי דר"א:

סעיף כח

שער המזרחי עליו שושן הבירה צורה

כשעלו בני הגולה ציירו ממעל לשער זה את שושן הבירה, מדהיתה המטריפולין של מלך פרס, ועשו כן לכבוד המלכות, לומר שלמלכות ההוא שייכים. או כדי לפרסם לרוב הבאים למקדש גם דרך שם להשתחוות נגד ההיכל, שמלך פרס בנה הבית, ולהיות לו זכר נגד שער ההיכל שמכוון כנגד שער זה:

סעיף כט

שבו כהן גדול השורף את הפרה

וה"ה כהן אחר כשעושה הפרה. רק רגילה להעשות ע"י כה"ג [כפרה פ"ג מ"ה]:

סעיף ל

ופרה וכל מסעדיה

כל המסייעים וכל הסומכין לעשייתה:

סעיף לא

יוצאים להר המשחה

הוא הר הזיתים שבמזרח ירושלים ששם שורפין פרה האדומה, ולכן יוצאין בשער המזרח:

סעיף לב

שבדרום שער הדלק

סמוך למערב היה. ונקרא שער הדלק, משום שבו מכניסין עצים למערכה. וי"א משום שבו מכניסין בכל יום אש הדיוט למזבח, דאע"ג שכבר ירד אש משמים על המזבח כשנתחנך, אעפ"כ מצוה להביא בכל יום אש למזבח מההדיוט [כעירובין דס"ג א']. [ואילה"ק הרי יכולין להביא אש מבית הניצוץ ומבית המוקד. נ"ל דהנהו לא חשיבי אש של הדיוט מדהודלקו משל קודש. ואי"ל א"כ האיך התחממו שם הכהנים, דאף דמעילה ליכא, איסורא מיהו איכא (כביצה דל"ט א'). י"ל כך התנו על השלהבת דעת

ב"ד מתחלה, כמו שהתנו על המלח ועל העצים שיהיו הכהנים נאותים מהן [כשקלי' פ"ז מ"ז]:

סעיף לג

שני לו שער הבכורות

שבו מכניסין הבכורות. ונ"ל שלפי שהבכורות כולן לכהנים, כמו כל ק"ק ושלא יטעו עי"ז לומר שיפסל כשישחטנו לבכור בדרום, להכי קבעו שער לכניסתו על שמו בדרום, להודיע כי הוא כשאר קדשים קלים לשחטו בדרום:

סעיף לד

שלישי לו שער המים

הוא הי' לעומת המזבח, להכניס שם בדרך ישר את המים לנסך על המזבח בחג הסוכות. דמדנשאב בשמחה יתירה, להכי נאות להכניסו בדרך ישר [ועי' לקמן ספ"ב]:

סעיף לה

שבמזרח שער נקנור

הוא שנדב דלתות ההם [כיומא פ"ג מ"י]:

סעיף לו

אחת לשכת פנחס המלביש

שם יושב הממונה להלביש ולהפשיט שם לכהנים בגדי כהונה. ומפני שהממונה הראשון נקרא פנחס, נקראו כולן כך [ועי' מ"ש שקלים פ"ה סי' ב']. ונ"ל דלהכי היתה לשכה זו בצפון השער, כדי שיהי' סמוך לבית המטבחיים, שכשילבישו הכהן, ילך מיד להמטבחיים לעשות הקרבן:

סעיף לז

ואחת לשכת עושי חביתין

שלשין ואופין שם הי"ב חלות שמקריבין בכל יום משל כה"ג מחציתן בבוקר ומחציתן בערב:

סעיף לח

ושבצפון שער הנצוץ

עי' לעיל סי' ג':

סעיף לט

ועלייה בנויה על גביו

ב' כותלים היו מזה ומזה נשער, לצד פנים בעזרה, והיינו אכסדרה, רק שעלייה שאינה

מקורה בנוייה על הב' כתלים. [ומ"ש הר"ב שהעלייה זו בולטת לצד הר הבית, וכוונתו כדי שיהיה יכול השומר לישב שם. אבל תמהני מנ"ל הא. גם א"צ לזה, דהרי היה פתוח לחיל וכדמסיק, ותנן (מע"ש פ"ג מ"ח) לשכות הבנויות בקודש ופתוחות לחול תוכן חול. וכ"ש הכא דהיה עלייה והרי גגין ועליות לא נתקדשו. ורק גג ההיכל נתקדש (כפסחים דפ"ה ב'). אמנם המפרש (תמיד דכ"ו ב') כתב שהיה מקצתה בעזרה]:

סעיף מ

והלוים מלמטן

והוא אחד ממקום השמירות שהיו הלויים שומרים בשערי העזרה, כלעיל במשנה א':

סעיף מא

ופתח היה לו לחיל

שעלייה זו לא היתה פתוחה לעזרה, רק היה לו פתח ואצלו מדריגות שיורדין ממנו לחיל, והחיל הוא הרווח שמקיף סביב לעזרה מבחוץ. משום שבין חומת הר הבית לחומת העזרה היה ההר משפע ועולה, ועל אותו השפוע היה שוב בין ב' החומות חומה נמוכה, שוה לקרקע שלמעלה ממנה [ועל החומה נמוכה זאת היה הסורג גבוה י"ט]. ואותה החומה נמוכה נקראת חיל [כמו חיל וחומה יחדו [איכה ב' פ"ח]. ומפני שהרצפה שלפנים מחומה נמוכה מזו, שוה לראש החומה הנמוכה ונדמה כעובי אותה החומה, להכי נקרא כל הרווח ההוא גם כן בשם חיל:

סעיף מב

שני לו שער הקרבן

שבו מכניסין ק"ק ששחיטתן בצפון:

סעיף מג

שלישי לו בית המוקד

עי' לעיל סי' ג'. [ובציור רתוי"ט בסוף המסכת נרשם בית המוקד מכוון ממש מול המזבח בצפון, וזה טעות מבורר מהמדפיסים, דבלתי ספק לא נעלם מרבינו הסוגיא (יומא רט"ז ב'), דקחשיב כלי רוחב העזרה לעומת המזבח, ולא קחשיב בית המוקד. ואעפ"כ נ"ל שלא היה בית המוקד רחוק מהמזבח להלן לצד מערב, כמו שציירו המדפיסים בציור ביהמ"ק בש"ס. רק היה סמוך למקום המטבחיים ששם מצויין הכהנים תדיר, כדי שיוכלו למהר לשם להתחמם כשיתקררו, ולמהר לחזור לעבודתם]:

סעיף מד

כקיטונות פתוחות לטרקלין

טרקלין הוא טירת מלכים שהוא בנוי ברווח גדול [עי' מ"ש בס"ד פסחים פ"י סי' נ"א, למה נקרא כך]. וקיטונות הם חדרים קטנים הפתוחים לחדר הגדול [ערוך]:

סעיף מה

וראשי פיספסין מבדילין בין קדש לחול

ראשי קורות שרחבות כפיסת היד יוצאות מזה ומזה בכותלי מזרח ומערב באמצע הכותל מן התקרה עד הרצפה, להבדיל בין גבול הקודש לחול. שד' לשכות שהיו בו, היו ב' בקודש וב' בחול, וא"כ היה הרווח שבבית המוקד החצי שבולט לחיל חול. ולהכי היה צריך היכר שם כדי לידע עד היכן אסור לישב ועד היכן אוכלין ק"ק:

סעיף מו

ומה היו משמשות

ד' לשכות הנ"ל:

סעיף מז

היא היתה לשכת טלאי קרבן

שם היו תמיד עומדים ו' טלאים מבוקרין [כערכין פ"ב מ"ה]. ושם היה שומר א' של לוים [כמשנה א'], [ולא הזכירו התנא לעיל מ"א בפירוש כמו שלא הזכיר שום מקום כששמר הלוי לבד שם. ורק מקום שהיה שמירה כפולה מכהן ומלוי, שם מודיע לנו התנא חשיבות הכהן, שלא היו שומרים יחד רק זה למעלה וזה למטה, כבבית הניצוץ, וזה בפנים וזה מבחוץ כבבית המוקד. עוד נ"ל שבלשכת הקרבן וכ"כ בכל מקום שהיתה השמירה במקום קדוש, היו השומרים מתחלפין משעות לשעות, כדי שלא יצטרך השומר לעמוד כל הלילה (ועי' מ"ש תמיד פ"א מ"א)]:

סעיף מח

דרומית מזרחית היא היתה לשכת עושי לחם הפנים

שם לשין ואופין אותן במקום הקודש. ונ"ל דהנך ב' לשכות מדעשויות לדברים קדושים, להכי הכינום בדרום של בית המוקד, דהיינו בחצי שלפנים שהיה קדוש. ואתיא כמ"ד דלחה"פ נאפות בפנים [כמנחות פי"א]:

סעיף מט

בה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון

כשמשלו היוונים על ישראל בימי אנטיוכוס, הקריבו הרשעים לע"ז על המזבח הקדוש

שבביהמ"ק, כרי להכעיס לישראל. וכשנגאלו ע"י חשמונאי ובניו, גנזו אבני אותו המזבח בזאת הלשכה. [ונ"ל דמדהיו האבנים משוקצין, לכן היתה הלשכה זאת בחציה שבחול. ואילה"ק אמאי הרסו המזבח, הרי בכל דוכתא מחובר לקרקע הרי הוא כקרקע (כלעיל סי' מ"ה), והרי קרקע עולם לא נאסר (כע"ז מ"ה א'). ואת"ל דאע"ג שלא נאסר, אפ"ה מכוער הדבר להקריב עליו לשמים. עכ"פ ק' כיון דמדינא מותר להקריב עליו, האיך הרסוהו ועברו על לא תעשו כן לה' אלקיך (ספרי). נ"ל מדעשו כן לכבוד שמים אינו דרך השחתה ושרי. (כרמב"ם פ"א מבחירה). א"נ נ"ל דלהכי היו רשאין לקעקע כל בנין המזבח, משום שכשנכנסו עכו"ם להיכל, נעשה הכל גם המזבח חולין מדכתיב ובאו בה פריצים וחללוהו (כע"ז נ"ב ב'). ומה דקאמר התם נתברינהו, ופי' רש"י דהיינו לבטלן ע"י עכו"ם. היינו הכל מדרבנן, דלא גרע ממשתחוה להר דאבניו אסורים למזבח (כע"ז דמ"ו ב') והיינו הכל מדרבנן, אבל מדאורייתא לא נאסרו כלל]. ובאותה לשכה מכרו ג"כ החותמות לקרבנות [כתמיד פ"ג מ"ג], רק הכא קמ"ל למה היתה בחול, והתם קמ"ל מה היתה משמשת תדיר:

סעיף נ

צפונית מערבית בה יורדים לבית הטבילה

כהן שראה קרי כשישן בבית המוקד ונטמא, יורד דרך לשכה זו במחילה לבית הטבילה. ומה"ט היתה גם זו בחציה שבחול. ובאותה לשכה היה ג"כ מדורות בית המוקד הקטן שיתחמם שם הכהן שטבל, שאינו טהור עדיין עד שיעריב שמשו. ובבית המוקד הגדול התחממו הכהנים הטהורים [כתמיד פ"ג מ"ג]:

סעיף נא

ואחד פתוח לעזרה

דלצד צפון פתוח לחיל ולצד דרום פתוח לעזרה:

סעיף נב

פשפש קטן היה לו

ר"ל פתח קטן היה בתוך דלת הגדול של השער:

סעיף נג

שבו נכנסין לבלוש את העזרה

שבכל בוקר קודם שיתחיל בעבודה נכנסין בפתח קטן הזה, ולחפש ולבדוק אם כל כלי השרת הם במקומן כראוי [כפ"א דתמיד מ"ג]:

סעיף נד
בית המוקד כיפה

ר"ל לא כחדר עליית בית הניצוץ שהיה בלי תקרה על גביו, וגם תחתיו היה אכסדרא שלפני השער לצד פנים. אבל בית המוקד היה מקורה עם גג עגול, ורווחו מתפשט יותר מעובי התימה לצד פנים ולצד החיל:

סעיף נה
ובית גדול היה

ר"ל מתחת לגג העגול היה בית גדול ורחב, ומדהיה לו כותלים סביב ומקורה, להכי נקרא בית. ומדהיו ד' לשכות בתוכו להכי נקרא גדול:

סעיף נו
מוקף רובדין של אבן

ר"ל בתוך הבית המוקד היה סמוך לכותלים סביב בנין אבנים יוצאת כמין אצטבא ומדרגה סביב. ועל גבה היה שוב שורה אחרת קצרה משורה שתחתיה. וכן היה שורה ע"ג שורה עד הרובד העליון כעין מדריגות. וברובד העליון היו ישנים זקני הבית אב שישמש למחר. ובאצטבאות האמצעים היו ישנים שאר הכהנים. רק למטה מהאצטבאות על רצפת בית המוקד היו ישנים הכהנים הרכים עדיין בשנים, וכדמסיק לקמן. [ונ"ל שפתחי הד' לשכות היו מבינות גובה האצטבאות הנ"ל, באופן שרווח הלשכות בעצמן היה תחת רובדי האצטבאות, והאצטבאות היו גגי הלשכות אבל אחורי הלשכות לא היה בולט כלל לחוץ אחורי כותלי בית המוקד. אולם המפרש למסכת מדות פ"א מ"א כתב, שב' לשכות מאלו הד' היו מזה ומזה לשער בחיל, וב' האחרות היו מזה ומזה לשער בעזרה. נמצא שכל הד' לשכות היו חוץ מבית המקד. וכ' עוד שבית המוקד עצמו עלייה היה ממעל להשער. ולא זכיתי לכוון דבריו עם מ"ש בריש תמיד דרק אבטינוס וניצוץ עליות היו. אבל בהמוקד הממונה בא ודופק והן פותחין לו. ותו אין מובן לפי דבריו מאי דאמרינן (יומא י"ז א') טלאי צדודי הוה מצדד]:

סעיף נז
וזקני בית אב ישנים שם

ר"ל השרים של הבית אב שישמש מחר, משום כבודן ישנים למעלה. [ולהמפרש הנ"ל שכל הבית המוקד עלייה היה, היו מותרים לישן שם בכל מקום, דעליות לא נתקדשו, וא"כ ל"ל פספסין. ולרתוי"ט ריש תמיד שהיו ישנים בחציה של חול. על כרחך דס"ל

שלא היה עלייה רק כדברינו הנ"ל, שהיה בנוי על הארץ, וקצת רווחו בולט לקודש, וקצתו בולט לחול]:

סעיף נח

ומפתחות העזרה בידם

נ"ל דר"ל ברשותן, שלא היה אדם רשאי לטלן מתחת הטבלא בלי רשותן, [ועי' רמל"מ פ"ח מבחירה סוף ה"ב שנתקשה בזה]:

סעיף נט

ופרחי כהונה

ר"ל הכהנים שהגיעו לעבודה ועדיין רכים בשנים:

סעיף ס

איש כסתו בארץ

ר"ל היו מניחין כרים וכסתות שלהן למטה מהרובדין. ולא היו הכל ישנים, רק א' היה נעור, ומתחלפין משעה לשעה. [כך משמע מש"ס (תמיד כ"ו ב') דקאמר סגי בחד שומר. משמע דרק א' היה נעור. עוד נ"ל שהיו מתחלפין (בד') [בג'] משמרות הלילה הנזכרין בריש ברכות (ד"ג א'). ועי' פ"א דתמיד מ"א ומ"ש שם]:

סעיף סא

אמה על אמה

למטה מהרובדין בהחצי שבחול, שהרי א' הי' ישן על הטבלא וכדמסיק:

סעיף סב

וטבלא של שיש וטבעת היתה קבועה בה

בהטבלא, כדי לטלטל הטבלא ע"י הטבעת:

סעיף סג

ושלשלת שהמפתחות היו תלויות בה

דשלשלת נמי הי' קבוע בטבלא בעבר הפנימי שלה. ותחת הטבלא גומה מרובעת והשלשלת והמפתחות תלויין לתוכה:

סעיף סד

הגיע זמן הנעילה

לנעול שערי העזרה:

סעיף סה
ונטל את המפתחות מן השלשלת ונעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ

שהלוי *) עמד לשמור בחיל על שער בית המוקד:

סעיף סו
אירע קרי באחד מהם

והרי בעל קרי משתלח מב' מחנות, ואסור לשהות בהר הבית [רמל"מ פ"ז מבחירה הט"ו]:

סעיף סז
יוצא והולך לו במסיבה

כעין כבש הי' שיורד בה למערה:

סעיף סח
ההולכת תחת הבירה

כל המקדש כולו נקרא בירה:

סעיף סט
והנרות דולקים מכאן ומכאן

בהמערה:

סעיף ע
רבי אלעזר בן יעקב אומר במסיבה ההולכת תחת החיל

דס"ל שלא היה המחילה ההיא רק תחת החיל:

סעיף עא
יוצא והולך לו בטדי

הוא שער הבית שבצפון. ומסקנת דברי ראב"י הוא, דס"ל שאינו רשאי לשוב לאחיו הכהנים אחר שטבל, מדלא העריב שמשו עדיין, ורק מותר לכנוס למחילה לטבול, דמחילות לא נתקדשו [כפסחים פ"ה ב']. אבל לרבנן לא היה המחילה שטבל בה יוצאת לחיל, ולהכי מדלא אפשר, מותר לשוב לבית המוקד, ולהמתין מלצאת עד שהשערים נפתחים [כתמיד פ"א]:

פרק ב

סעיף א
הר הבית

ר"ל ההר שהביהמ"ק בנוי עליו, וההר ההוא מוקף חומה סביב:

סעיף ב
היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה

רווח ההוא שתוך החומה היה ת"ק על ת"ק אמות:

סעיף ג
רובו מן הדרום

שתוך חומת הר הבית היה סביב לחומת העזרה הסורג, והוא היה רחוק מחומת העזרה י' אמות בכל צד בשוה וכלקמן. אבל המרחק מחומת הר הבית עד הסורג בצד דרום היה יותר מהמרחקים שבאחד משאר הצדדים:

סעיף ד
שני לו מן המזרח

ששם היה המרחק מרובה טפי מהמרחק שבצפון:

סעיף ה
שלישי לו מן הצפון

מרובה ממרחק שבמערב:

סעיף ו
מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו

להשתמש שם מה שצריך לעבודת המקדש. ולדעת השלטי גבורים [פ"ב] היה הרווח בצד דרום רס"ה אמות, והרווח מצד צפון ק' אמה. והרווח מצד מזרח ר"נ אמה. והרווח מצד מערב ס"ג אמות. ובכל הרווח ההוא בנויים לשכות, שלשכות הנזכרות במכילתן לא הספיקו לכל תשמישי המקדש, ובאותן הרווחים היה דירת כל הט"ו ממונים של הר הבית. ואפשר שגם הכה"ג דר שם. [עי' תמיד פ"ז סי' ו']. ובש"ג [סוף פכ"ה] מונה מ"ה לשכות שנזכרו בקרא ובש"ס, המעט מהם היו תוך היקף העזרה, והשאר היו בהר הבית רובם בדרום. ועשו כל לשכה במקום הנאות לתשמישה, רק בחרו רוב התשמישים בדרום, משום דירושלים בדרום בית המקדש היה, והיה רוב כניסת העם משם. ונ"ל דלהכי היה שם רוב אצטבאות המכוסות שישבו שם העם בעת הגשם [כרש"י פסחים

די"ג ב] [וכל הר הבית מקורה, וכן אמרי' בירושלמי [פ"ח דתענית ד"ט ב'] הדא דתימא הר הבית מקורה היה. ונ"ל שהי' ארובות בקרוי כדי להביא אור תחת הקרוי, ולא ימששו שם בחושך]: ובכל הר הבית סביב ישבו עם פסחיהם עד הערב, בערב פסח שחל בשבת, שלא היו רשאים להוציאו לחוץ לחומה עד מוצאי שבת [כפסחים ס"ד ב']:

סעיף ז

נכנסין דרך ימין

דמשנכנס לשער ורוצה להפנות לצד מהצדדים, פונה לצד ימינו מהשער:

סעיף ח

ומקיפין ויוצאין דרך שמאל

ר"ל דכשיוצא מקיף ויוצא בהשער שהיה בשמאלו כשנכנס. כגון בנכנס בשער שושן שבמזרח הר הבית, פונה בכניסתו לצפון, ומסבב דרך המערב, ויוצא דרך שער דרום, כדי שלא יצטרך להפוך אחוריו להיכל. וכן כל הנכנס בשאר השערים. [מיהו נ"ל דדוקא כשרוצה להקיף. אבל כשרוצה לכנוס משער שושן לעזרת ישראל, עולה משער שושן לעזרת נשים להדיא, ומשם לשער נקנור, וכשחוזר ויוצא חוזר על העקב דרך אחוריו בשער נקנור ויוצא מעזרת נשים ומקיף את הבית דרך ימין כלעיל. דבעזרה גופה א"א שיקיף, דהרי אין ישראל רשאי לכנס לעזרת כהנים רק לסמיכה ולשחיטה ולתנופה [ככלים פ"א מ"ח]. ואע"ג דלקמן סי' נ"ט הוכחנו בס"ד דסמיכה ותנופה ל"ד. אלא כל שלצורך היה ישראל רשאי ליללך עד ההיכל וסביב לו בכל מקום. עכ"פ הקפה זו לא מחשב צורך כל כך, וגם יכול להקיף מבחוץ דרך הר הבית. תדע מדאמרינן [יומא דנ"ג א'] דישראל במעמדן חוזרין דרך אחורן על העקב. ואמאי, הרי היו יכולין להקיף מבפנים, אע"כ כדאמרן]:

סעיף ט

חוץ ממי שאירעו דבר

שהוא אבל או מנודה וכדמסיק:

סעיף י

שהוא מקיף לשמאל

ועושה כן כדי להודיע צערו לרבים ויתפללו עליו [שבת דס"ז א']. דעי"ז אומרים לו מה וכו'. ונ"ל עוד דמשום דרוב הכניסה בדרום היה [כפ"א סי' כ"ד] נמצא מי שנכנס דרך שערי דרום ופונה לשמאלו מקדים וממהר למקום המקדש, ונותן בזה רמז לרואיו שצריך לרחמי שמים, והוא כילד שהוא בצער שהוא רץ ובא לביית אביו מיד:

סעיף יא
מה לך מקיף לשמאל

ומשיב שהוא וכו':

סעיף יב
שאני אבל

ואומרים לו השוכן וכו':

סעיף יג
שאני מנודה

דכשיאמרו לו כן משתמע כאילו עשו לו חביריו שלא כדין, ונדוהו שלא כהלכה:

סעיף יד
אלא

כך אומרים לו, השוכן וכו':

סעיף טו
ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך

דבכה"ג משתמע שהוא עשה שלא כדין, וצריך תשובה:

סעיף טז
לפנים ממנו

ר"ל לפנים מחומת הר הבית:

סעיף יז
סורג גבוה עשרה טפחים

ר"ל מחיצה עשוייה ע"י דפין ארוכים וקצרים שמרכיבין אותן באלכסון זה ע"ג זה, והיא מלאה נקבים כמטה מסורגת. והיא היתה מקפת מחוץ לחומת העזרה, ברחוק י' אמות מחומת העזרה, והיה רק לסימן שאין נכרי וטמא מת רשאין לכנוס ממנו ולהלן. וכנגד כל שער היה הסורג פתוח. [ולראבי"ה לא היה הסורג פתוח רק בצד מזרח, ולא ידענא מנ"ל. גם הוא נגד הסברא, שיהיו כל הנכנסין ויוצאין דרך כל השערים דוחקין א"ע בפתח א', ומה הועילו רבוי השערים והלא הכל זקוקים לפתח זה שבסורג. ואפילו נימא שלראבי"ה היה כל רוח המזרחי או רובו פרוץ, לא מתישב יפה, דהרי כל עיקר עשייתו הוא לסימן. שאין נכרי וטמא מת רשאין לכנס לפנים ממנו כפ"ק דכלים [כמ"ש רתוי"ט]. ועשוהו סורג רק לנוי, גם שיוכלו להציץ דרך הנקבים מקום הקודש. ולראבי"ה הנ"ל אי נימא שכל רוח המזרחי פרוץ היה, מה סימן היה לטמא מת בצד מזרח]:

סעיף יח
שפרצום מלכי יון

שפרצוהו מכמה צדדים, כדי שיכנסו גם הנכרים לפנים ממנו:

סעיף יט
חזרו וגדרום

ר"ל כשחזרו ישראל וכבשו היוונים, חזרו וגדרו אותן הפרצות [וטעו המדפיסים בש"ס וציירו הפרצות]:

סעיף כ
וגזרו כנגדם שלש עשרה השתחויות

שכל המקיף העזרה בכניסתו לשם כלעיל, כשמגיע נגד המקום שגדרו הפרצה, משתחווה בפישוט ידים ורגלים כדי להודות על אבדן ממשלת יון ובטול גזירותיהן:

סעיף כא
לפנים ממנו

לפנים מהסורג:

סעיף כב
עשר אמות

שהיה מהסורג עד חומת העזרה רווח י' אמות, והרווח ההוא נקרא חיל [ועי' לעיל פ"א סי' מ"א]:

סעיף כג
ושלחה חצי אמה

שבאותן י' אמות רווח שמהחיל עד חומת העזרה, היה ד' אמות הראשונים קרקע שוה, וששה אמות הנותרים היו מגביהים א"ע בשפוע, ובו' אמות אלה עשו הי"ב מעלות שזכרה המשנה, נמצא שהיו הי"ב מעלות תכופין זה אצל זה. רום מעלה חצי אמה ורחבה חצי אמה. [אבל אי"ל שכל הי' אמות שמהחיל עד חומת העזרה, כולן הגביהו א"ע בשפוע, וא"כ הי"ב מעלות דנקט תנא לא היו תכופים זה אצל זה. ליתא, דא"כ לא היה אפשר שיהיה רוחב כל מעלה מהי"ב מעלות חצי אמה, דהרי כל הרווח המפסיק בין מעלה לחברתה, הוא רחבה של מעלה, ויהיה רוחב כל מעלה לכל הפחות אמה וב' שלישי אמה. אע"כ כדאמרן. עוד נ"ל שהמעלות הללו, לא לבד בין השערים שלמטה ושלמעלה היו, רק היו מקיפים כל הר הבית, והם הם שהוזכרו בש"ס [פסחים די"ג ב'] אדקאמר הר הבית סטיו כפול היה סטיו לפנים מסטיו, ופי' רש"י התם סביב סביב.

אלמא דסביב לכל הר הבית היו המעלות הללו. אבל הרווח בחוץ מהסורג לא היה אפשר שיהיה עשוי אצטבאות אצטבאות דהרי כולו קרקע שוה היה עד הסורג. מיהו ממעל להאצטבאות הנ"ל היה גג, דמוכח בסוגיא דפסחים הנ"ל. וכן בכל המעלות שבמכילתן. כגון הט"ו מעלות שמעזרת נשים לעזרת ישראל, וג' המעלות שבין עזרת ישראל לעזרת כהנים, והי"ב מעלות שבין מזבח לאולם, כולן לא לבד נגד הפתח היו, כ"א בכל רוחב העזרה מצפון לדרום. ועי' מ"ש לקמן פ"ג סי' ס"א. ורבותינו לא הזכירו לנו דבר מזה. והמדפיסים בש"ס צורת ביהמ"ק ציירו המעלות רק נגד השערים וכבר הוכחנו כ"פ שהציור ההוא לא נעשה בדקדוק, ואין ללמוד ממנו. ומה"ט נמי לא הזכיר התנא צורת המעלות אלו אם היו טרוטות או עגולות. כמו שהזכיר התנא לקמן בט"ו מעלות שעולות מעזרת נשים לעזרת ישראל. משום דהכא לא שייך לומר כן, מדהיו מקיפות כל ההר הקדוש סביב]:

סעיף כד

חוץ משל אולם

ר"ל חוץ מהמעלות שבין אולם למזבח שלא היו כולן כך [כלקמן פ"ג]:

סעיף כה

חוץ משל אולם

שהיה גובהו מ' ורחבו כ' אמה [שם]:

סעיף כו

כל השערים שהיו שם היו להן שקופות

ר"ל שהיה להם משקוף, דהיינו קרוי שוה. דכל השערים היו מחומשות, דהיינו בעלות ה' צלעות כזה* כמו שנזכר בבנין שלמה:

סעיף כז

שהיו שם

במקום המשקוף:

סעיף כח

שתי אבנים מוטות זו על גב זו

ר"ל שהמשקוף היה עשוי מב' אבנים מונחות באלכסון זה כנגד זה, כזה . ועשהו כן לסימן לכל הצריך לצאת בהצנע, שיצא בשער זה. [והא דשני תנא בלישניה. דלעיל נקט כל הפתחים, והכא כל השערים. נ"ל משום דמלת פתח כולל נמי כשאין לו דלתות. להכי נקט הכא שער, שאינו בלי דלתות, כדי לאפוקי פתח האולם. שלא היה לו דלתות לומר

שקרוי שעל פתח האולם לא היה לו שקופות דהיינו בעלת ה' צלעות. רק קרוי שוה מה' אמלתראות [כלקמן פ"ג מ"ז]:

סעיף כט

נשתנו להיות של זהב

דכשעלו בני הגולה, עניים היו, ובנו לפי עניותם. וכאשר אח"כ נתעשרו ציפו כל הדלתות זהב:

סעיף ל

מפני שנעשה בהן נס

שכשהביאום דרך ים, היה הים הולך וסוער, והטילו אחת מהשערים לים להקל הספינה, והיה הצדיק נקנור שהביאם מצטער מאד על שנאבדה בים. ונעשה להם נס שכשבאו לנמל ראו אותו שער שהטילו לים נשאר פרוף ותלוי תחת הספינה:

סעיף לא

ויש אומרים מפני שנחשתן מצהיב

יותר משל זהב:

סעיף לב

כל הכתלים שהיו שם

בכל בנייני הר הבית:

סעיף לג

היו גבוהים

הרבה מאד, עד שמלבד הפתחים שכולן גבוהין כ' אמה, היה המשקוף שע"ג הפתחים גבוה הרבה מאד [רש"י יומא דט"ז א']:

סעיף לד

חוץ מכותל המזרחי

ר"ל כותל מזרח של חומת הר הבית שרק היא היתה גבוה רק מעט יותר מכ' אמה. [ולתוס' ישנים [יומא דט"ז א'], לא היה המשקוף שעל השער שם גבוה יותר מו' אמות]:

סעיף לה

שהכהן השורף את הפרה עומד בראש הר המשחה

הר הזיתים שבמזרח ביהמ"ק:

סעיף לו

ומתכוין ורואה בפתחו של היכל בשעת הזיית הדם

לפי שמחומת הר הבית היה קרקע ישרה עד החיל. ומשם עד שער עזרת נשים י"ב מעלות שכל א' גבוה חצי אמה. ועזרת נשים שוב היתה קרקע ישרה עד סמוך לעזרת ישראל, שהיה שם ט"ו מעלות כאלו. אח"כ שוב היתה משער עזרת ישראל קרקע ישרה עד התחלת עזרת כהנים שגבוה אמה מעזרת ישראל. ואח"כ הדוכן סמוך לו והוא גבוה ג' מעלות כלעיל. ואח"כ קרקע ישרה עד בין המזבח לאולם שהיה שם י"ב מעלות כלעיל. נמצא שהיה שם בין הכל מ"ב מעלות משער הר הבית המזרחי עד מפתן ההיכל, וכל מעלה היה גבוה חצי אמה. נמצא שעם האמה שעזרת כהנים גבוה מעזרת ישראל, היה בין קרקע שער הר הבית למפתן ההיכל כ"ב אמה. ולפיכך היה גובה הר הבית סותם את פתח שער המזרח שגבוה רק כ' אמות, ואין הכהן השורף הפרה במזרח הר הבית יכול להשקיף דרך פתח שער המזרח את פתח ההיכל, דאע"ג דהשערים מכוונים היו זה כנגד זה, עכ"פ אסקופת פתח ההיכל היה גבוה ממשקוף של שער המזרח ב' אמות. להכי עשו המשקוף של שער המזרח של הר הבית נמוך, ועי"ז יכול הכהן השורף הפרה להציץ ממעל למשקוף שער המזרח, קצת מחלל פתח ההיכל דרך חלל שאר השערים, דאף דמשקוף שלהן גבוה הרבה מאד, [כרש"י יומא דט"ז א'], עכ"פ אסקופת שער ההיכל גבוה מאסקופת שער עזרת נשים רק ט"ז אמות, מדלא היה ביניהן רק ל' מעלות וגובה אמה א'. נמצא שד' אמות תחתונות של שער ההיכל נראין דרך שער עזרת נשים שגבוה חללו כ' אמות שלא נתכסו ממנו ע"י גובה ההר רק ט"ז אמות:

סעיף לז

עזרת הנשים

שהיה תוך חומת העזרה, אבל רק לצד מזרח של עזרה. [והיה לעזרת נשים שער בצד מזרח. וכן כתב רש"י יומא ט"ז א'], וכן מצוייר ג"כ בכל ציורי המקדש שראיתי. [ואני בעניי לא מצאתי בשום מקום במשנה שהיה לעזרת נשים שער, אף שמסתבר כן. אולם גם כאן שבשו המדפיסים בציור ביהמ"ק של הרמב"ם בש"ס, בשמצויר סדר המעלות משער התחתון עד שער האולם, קראו לשער זה שמהחיל לעזרת נשים, בשם שער שושן. ושם עמוד ב' קראוהו בשם שער נקנור. ולא זה וזה יש בהן רוח חיים, דשער שושן היה בחומת הר הבית החצונה [כמדות פ"א מ"ג], ושער נקנור היה בין עזרת נשים לעזרת ישראל [כסוף פ"ב דמדות]. אבל שער זה שמחיל לעזרת נשים, לא היה לו שם פרטי כלל]:

סעיף לח
היתה אורך מאה ושלשים וחמש

אמות, ממזרח למערב:

סעיף לט
על רחב מאה ושלשים וחמש

אמות מצפון לדרום. וסימנך נשים דעתן קלה [כקידושין ד"פ ב']:

סעיף מ
וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה

בפנים:

סעיף מא
של ארבעים ארבעים אמה

כל לשכה מ' אורך ומ' רוחב:

סעיף מב
ויוציאני אל החצר החיצונה

היא עזרת נשים שהיא חיצונה לעזרה הפנימית וביניהן חומה ושער. משא"כ עזרת ישראל ועזרת כהנים, לאחת יחשבו, מדאין ביניהן חומה ושער, וכלקמן:

סעיף מג
בארבעת מקצעות החצר חצרות קטורות ואין קטורות אלא שאינן מקורות

דקטורת ר"ל מעלות קטור עשן כשמבערין שם אש, מדאין עליהן תקרה:

סעיף מד
ומגלחין את שערן ומשלחים תחת הדוד

משליכין השער תחת היורה שמבשלין בה שלמים שלהן:

סעיף מה
ששם הכהנים בעלי מומין מתליעין העצים

בודקין העצים, להסיר כל עץ שהתליע בלח. ובהתליע ביבש גוררו וכשר [מנחות פ"ה ב']:

סעיף מו
היא היתה לשכת מצורעים

שאחר שטבל בז' והעריב שמשו, רשאי לכנס לעזרת נשים. רק מדהוא עדיין מחוסר כפורים, אסור לכנוס לעזרת ישראל עד שיביא קרבנותיו ביום ח' [ככלים פ"א]. מיהו

כשצריך להכניס בהנותיו למתן דם ושמן ביום ח', טובל בלשכה זאת מקודם, וממתין שם עד שיכניס בהונותיו למתן דם ושמן, דרך שער עזרת ישראל. [ומדמוכח משמו תשמישו, להכי א"צ תנא לפרשו]:

סעיף מז

היא היתה נקראת לשכת בית שמניה

נ"ל דיחדו לכל לשכה מקום הראוי, דלשכת השמנים יחדוה במערבית דרומית משום דמקום הניסוך במזבח ליין ג"כ במזרחית דרומית היה, וגם מנורה בדרום היה. וצפונית מערבית למצורעים מדמוכנים לקרבן להכניס בהונות והרי כל ק"ק נשחטין בצפון. אולם בצפונית מזרחית להתלעת עצים, דעצים צריכים לקרבנות שקרבים למזבח דהיינו עולה וכדומה שנשחטין בצפון, ורק מדלא היו ראויין עדיין עד אחר התלעה לכן יחדוה בצד מזרח דהיינו רחוק מהמקדש. ומזרחית דרומית יחדוה לבשל שלמי נזיר, מדהוא דבר של חול, דבר שגם בירושלים היה רשאי לעשות, רק משום שכמה נזירים שהיו מעיירות אחרות ואין להם מכיר בעיר, יחדו להם לשכה בעזרה.

סעיף מח

וחלקה היתה בראשונה

אעזרת נשים קאי, דמתחלה היה גובה כתליה חלק בלי בליטה באמצע גובהן:

סעיף מט

והקיפוה כצוצרה

ר"ל שאח"כ עשו גזוזטרא, דהיינו תקרה בולטת מאמצע גובה כתליה:

סעיף נ

שהנשים רואות מלמעלן

כשעומדות על הגזוזטרא:

סעיף נא

כדי שלא יהו מעורבין

בשעת שמחת בית השואבה שעשו בעזרת נשים בחג הסוכות:

סעיף נב

וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה

מעזרת נשים:

סעיף נג
לעזרת ישראל

דכל עזרת נשים היתה קרקע שוה, רק בסופה סמוך לעזרת ישראל, היו ט"ו מעלות:

סעיף נד
שעליהן הלוים אומרים בשיר

בשמחת בית השואבה עמדו שם בט"ו שורות על הט"ו מעלות, ובכל שורה שררו שיר המעלות אחר, שורה אחר שורה. ולהכי נקראין המזמורים ההם שיר המעלות, וסיימו העומדים וגו' בלילות של סוכות:

סעיף נה
לא היו טרוטות

ר"ל שהמעלות הללו לא היו ארוכות ובעלות זויות:

סעיף נו
אלא מוקפות

ר"ל רק היו עגולות:

סעיף נז
כחצי גורן עגולה

דמדעמדו עליהן בשיר השורות של הלויים בשמחת השואבה, להכי היו עגולות כדי שיוכלו הכל לראותן יפה. ועוד דמדהן עגולות ובולטות באמצע כבטן, ועי"ז יחזיקי מזמרים הרבה [כסוכה נ"א ב']:

סעיף נח
על רוחב אחת עשרה

:

סעיף נט
על רוחב אחת עשרה

שאין ישראל רשאין לכנוס משם ולהלן רק בשעת סמיכה ותנופה [כפ"א דכלים]. [מיהו י"ל דאע"ג דהמשנה שם לא הזכירה רק סמיכה ותנופה. ה"ה כל שהיה צורך היו ישראל מותרים לבוא שם. דהרי ברגלים כשהיתה עזרה מלאה מישראל, נמשכין משם לבין בית החליפות וכותל העזרה, ומשם לי"א אמה שאחורי בית הכפורת [כיומא דכ"א א' ורש"י שם], וכמו שכתבתי לעיל [ועמ"ש לקמן פ"ה סי' ט']:

סעיף ס
וראשי פספסין מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים

ר"ל ראשי קורות שרחבות כפסת היד, יוצאות בכל גובה החומה שבסוף עזרת ישראל וסמוך להתחלת עזרת כהנים, בכותל צפון ודרום. כדי שיהיו לסימן לישראל שאינן רשאין לילך להלן לעזרת כהנים:

סעיף סא
מעלה היתה וגבוהה אמה

ר"ל מעלה שגבוה אמה מפסקת בין עזרת ישראל לעזרת כהנים. ואע"ג דכל מסכת מדות ראב"י היא [כיומא ט"ז א'], אפ"ה קאמר הכא ראב"י אומר, דקמ"ל דפליג בהא את"ק, ואפ"ה, קיי"ל כראב"י דמשנתו קב ונקי [יבמות מ"ט ב']:

סעיף סב
והדוכן

הוא אצטבא של אבן שחצבו בה ג' מדרגות:

סעיף סג
נתון עליה

נ"ל דר"ל שהדוכן היה מונח למעלה וסמוך לאותה מעלה בעזרת כהנים. וכנגד הדוכן שוב היה ההר מגביה א"ע אמה וחצי. [אבל אי"ל שהדוכן היה מונח ממש על אותה מעלה. והחצי אמה היתירה של הדוכן היה פורח באויר. ליתא, דהרי לקמן במתני' קאמר דעזרת כהנים היה גבוה מעזרת ישראל ב' אמות ומחצה, דהיינו אותה מעלה של אמה ואמה וחצי של דוכן]:

סעיף סד
ובה שלש מעלות של חצי חצי אמה

בגובה, שעליהן עמדו הכהנים לברך העם [רש"י]. [ואע"ג דבשלהי תמיד תנינן דעל מעלות האולם עמדו לברך העם. נ"ל דכשהיה להם שם המקום דחוק מריבוי כהנים עמדו השאר על המעלות הללו בשעת ברכת כהנים. וראיה ברורה לדברי נ"ל דמהא דאמרינן [קדושין דע"א א'], אמר ר' טרפון, פ"א עליתי אחר אחי אמי לדוכן [ופירש"י לברכת כהנים] והטיתי אזני לכה"ג, ושמעתי שהיה מבליע השם בנעימות אחיו הכהנים. ור"ל שהכה"ג לא רצה לעמוד צפוף בין רבוי הכהנים שעל מעלות האולם, עמד כאן בין המועטים ברווח. אבל אי"ל דרק הכהנים שעבדו באותו יום עמדו על מעלות האולם, אבל שאר הכהנים שלא עבדו אותו יום עמדו על הדוכן בשעת ברכת כהנים. ליתא.

דהאיך אפשר שיהיה הכה"ג בביהמ"ק ולא יעבוד, והרי מקטיר חלק בראש [יומא די"א א']. ותו אפילו לא עבד היה ראוי לכבדו לעמוד במקום הראוי יותר לברכת כהנים. אלא וודאי כדאמרן. מיהו עיקר תשמיש הדוכן היה ללוים לומר עליו שירה בזמר בכל יום [כערכין סוף פ"ב]:

סעיף סה

נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה

ר"ל רוב רוחב עזרת כהנים. דהרי מהמעלה העליון ולמטה לא היה גבוה כל כך, והרי כל המעלות הללו בעזרת כהנים היו:

סעיף סו

כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע

דהיינו משער המזרחי של עזרת ישראל עד החומה המערבי שאחר י"א אמה שאחורי ק"ק [כלקמן ריש פ"ה]:

סעיף סז

ושלש עשרה השתחויות היו שם

דכל המקיף רווח העזרה זו כלעיל סי' ז', היה צריך להשתחוות י"ג פעמים:

סעיף סח

כנגד שלשה עשר שערים

כדקא חשיב להו ואזיל. דכשהגיע המקיף מבחוץ נגד כל שער הפתוח לעזרה, משתחווה לה' ומודה על נוי הבנין לעיני הנכנסין שם. ולמ"ד [לעיל פ"א מ"ד] ז' שערים היו לעזרה, נותן טעם לי"ג השתחויות נגד י"ג פרצות שפרצו מלכי יון [לעיל מ"ג], דכשמגיע המקיף בפנים נגד כל פרצה שפרצו בהסורג שחזרו ישראל וגדרוה, משתחווה. והא דלא חשיב הכא הפתח שמלשכת הגזית לחוץ, ושמלשכת פרהדרין לחוץ, שהרי על כרחך היו פתוחין לקודש ולחול [כיומא דכ"ה א'], וא"כ הו"ל כשאר פתחי עזרה שיוכלו לצאת ולכנוס בהן מהחול להקודש. יש לומר הנך רק פתחים קטנים היו לאדם יחידי ולא נאות להם שם שער:

סעיף סט

שערים דרומיים סמוכים למערב

רצה לומר ד' שערים דרומיים היו יותר קרובים למערב. ואלו הן, שער וכו':

סעיף ע
שער העליון

דמדהיתה העזרה משפע ועולה, לכן השער היותר קרוב למערב נקרא שער העליון, ולא אתפרש מה היה משמש:

סעיף עא
שער הדלק

שבו מכניסין עצים למערכה. או שבו מכניסין אש למזבח [כלעיל פ"א מ"ד]:

סעיף עב
שער הבכורות

שבו מכניסין בכורות לסימן, שאע"ג שכולו לכהנים אפ"ה מותר לשחטן גם בדרום [שם מ"ד]. וכל אלו השערים שמן מוכיח עליהן מה היו משמשין. גם אין בהן פלוגתא. להכי לא שאל התנא למה נקרא שמן כך:

סעיף עג
שער המים

עי' לעיל פ"א מ"ד:

סעיף עד
ובו המים מפכים

ר"ל נחל קטן יצא בשער זה רחב כמלא פי פך קטן. [ואפשר שהוא היה אמת המים שעובר בעזרה הנזכר [פסחים כ"ב ב'] ובכמה דוכתי בש"ס]:

סעיף עה
ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית

של ההיכל. שעיקר יציאתו כקרני חגבים יוצא מק"ק. [ולא ידענא למה לא נקרא שער המים משום בית הטבילה שהיה ע"ב [כיומא דל"א א']. ואפשר משום דהיא היא, דהבית הטבילה שעל השער נתהווה ע"י וואסערקונסט מהנחל שעובר תחתיו. ואע"ג דביומא שם אמרינן דמעין עיטם באו המים לבית הטבילה הנ"ל, י"ל דגם הנחל הקטן הזה יוצא מעין עיטם. או דעשו סימן מדבר הנראה לכל]:

סעיף עו
שער יכניה

מפורש לקמן:

סעיף עז
שער הקרבן

שבו מכניסין ק"ק ששחיטתן בצפון:

סעיף עח
שער הנשים

שבו נכנסין הנשים לסמוך על קרבנן. ואף למאי דקיי"ל [ברמב"ם פ"ג מקרבנות] דאין נשים רשאין לסמוך. עכ"פ צריכין לכנוס שם לעמוד אצל הקרבת קרבנן, כדאמרינן האיך קרבנו של אדם קרב ולא יעמוד על גביו, [כתענית כ"ז א'], וראבי"ה כתב שבו יוצאות הנשים מהעזרה שלהן, שאינך יכולין לצאת בשער שבו נכנסו, כדי שלא יהפכו אחוריהן אל ההיכל. [ותמהני מי עדיפי מישראל שיוצאין מהעזרה דרך אחוריהן [כיומא דנ"ג א'], ותו דכיון דכל השערים הללו בעזרה היו לפנים מעזרת נשים, א"כ מה מקשה [קדושין נ"ב ב'] אשה בעזרה מניין, והרי משכח"ל שהיתה רוצה לצאת דרך העזרה. ואילה"ק בל"ז מה מקשה התם אשה בעזרה מניין, הרי נכנסו לעמוד על קרבנן, וכדאמרן. י"ל זהו מלתא דלא שכיחי שתביא אשה קרבנות ולא בעלה. וכן תרצו שם תוס' על הקו' מסוטה ונזירה. אבל לראבי"ה שהיה להם שער בעזרה לצאת שם, הרי זה דבר מורגל שתבוא לביהמ"ק כמו אנשים]. ונ"ל עוד שזהו שער קטן דלא חשיב ליה תנא לעיל [פ"א מ"ה], דמדמיוחד רק להנשים, ולדבר שאינו מצוי כל כך, להכי לא היה גדול כשאר השערים. וגם כדי שיהיה להנשים סימן באיזה שער יכנסו, לכן היה משונה בקטנו משאר השערים. ושער השיר דקחשיב תנא הכא, נ"ל דהוא שער בית המוקד דקחשיב התם. וא"כ מדמונה התנא השעריס כסדר ממערב למזרח, היה שער הנשים בין שער הקרבן לשער המוקד. אבל אי"ל דשער המוקד הוא שער הנשים, ושער השיר היה למזרח משער המוקד, והוא היה השער הקטן דלא חשיב ליה התם. דאין טעם למה יעשו לשער השיר קטן. ובל"ז לא מסתבר שיחדו שער לנשים דרך ביהמו"ק מקום שמצויין שם פרחי כהונה להחם. ועי' נזיר [דמ"ה ריש ע"ב]:

סעיף עט
שער השיר

שבו מכניסין הכלי שיר ממחילה שלהן שבעזרת נשים:

סעיף פ
שבו יצא יכניה בגלותו

בבית ראשון, כשהוגלה לבבל נכנס תחלה לעזרה והתפלל, ויצא דרך שער זה. ולא

פירש התנא טעם קריאת שם רק לשער זה, משום דאין שמו מוכיח למה נקרא כך. וג"ר' עוד שהוא שער הנוציץ שהזכירו התנא לעיל [פ"א מ"ה], דהרי ממערב למזרח קחשיב סידור שערי צפון, כדחשיב בסדור שערי דרום, והרי שער נצוץ היה היותר קרוב למערב, ומסתמא ממנו התחיל התנא למנות סדר השערים. רק שבתחלה היה נקרא שער יכניה, ואח"כ יחדוהו לקיום האש. וכמש"ל [בפ"א] ולכן קראוהו שער הניצוץ:

סעיף פא

שבמזרח שער נקנור

נקרא כך על שם המנדבו:

סעיף פב

ושני פשפשים היו לו

שערים קטנים:

סעיף פג

אחד מימינו ואחד משמאלו

ר"ל שני פתחים קטנים הא' משוך כלפי דרום והב' כלפי צפון, כדי שהיוצאין בו לא יצטרכו לפנות אחוריהן מול ההיכל להדיא, ששער נקנור מכוון היה מול שער ההיכל, [וגם פה נשתבשו המדפיסים בציור ביהמ"ק שבש"ס ומשניות שלא ציירו ב' שערים קטנים אלו]:

פרק ג

סעיף א

[פתיחה לתפארת ישראל פרק ג מדות אמר המפרש, כדי להבין דברי משנה א' היטיב, ראינו להקדים כי כך מעשה המזבח. מביא דפוס מרובע עשוי מד' קרשים, שיהיה אורך ורוחב הדפוס ל"ב על ל"ב אמה, של ו' ו' טפחים, וגובה דפנות הדפוס ה' טפחים. ומעמיד הדפוס במקום שרוצה לבנות המזבח. ומביא עוד ב' קורות, שאורך כל קורה ל"א אמה [וטפח], ורחבן ועביין ה' ה' טפחים, ומחבר אלו ב' הקורות יחד במקצוע, כמין ד', ומניחן כך בתוך הדפוס הנ"ל במקטע מזרחית דרומית, כדי שכשישפוך אח"כ סיד הממוחה לתוך הדפוס, כלקמן, יעכבו ב' הקורות הללו שלא יבא הסיד הממוחה במקומן. וזה כדי שלא יהא במקום הקורות יסוד וכתמונה א כאן כזה*.

ואח"כ מניח תוך הדפוס הנ"ל אבנים גדולות וקטנות שלימות וחלקות [כך כתב הרמב"ם

בפ"ב הט"ז מבחירה וש"ס זבחים דנ"ד א'. אבל תוס' חולין (די"ח) כתבו שלא לקח רק אבנים קטנות וחלקות] בלי שום פגימה בהן כחגירת צפורן. ואח"כ ממחה יחד סיד. וזפת. וקוניא [הוא עופרת מהותך שעושין ממנו גלאזור על כלי חרס [רש"י זבחים דנ"ד]. ובלתי ספק, היו יודעין להפליא במלאכתן באופן שנשכח מדורינו האחרון. איך יתערבו ב' מינין אלו יחד להתקשות יחד כאבן. והרי כשיושם עופרת מהותך לתוך סיד (ועופרת) [וזפת] הלחים, מיד יתקשה העופרת ויקפה לבד לגולם א', ולא יתערב עם המימיים הלחים. ותו איך לא חששו שכשיניחו אח"כ אש על המזבח. יותכו תלקי העופרת והזפת, ויתהווה המזבת פגום. אולם סוד ה' ליריאיו ובריתו להודיעם איך יערבו ג' מינין הנ"ל באופן שלא יהיו שם חששות שאמרנו. ואפשר נמי שהיה בנס שלא יותך העופרת המעורב. והרי בל"ז כ' בשלטי גבורים (פכ"ז) שהיה נס גדול במזבח החיצון יותר במזבח הזהב. דעל מזבח החיצון היו ג' מערכות גדולות ועצומות, ואש תמיד תוקד עליו, והכהנים גורפין עליהן במגרפות וצנורות יומם ולילה, ואיך לא יפגמו האבנים עי"ז ויפסלו. אלא שהיה בנס, ה"נ שלא יותך העופרת נס היה. ומה"ט לא חשיב להו בכלל ניסי דבראי שנעשו בביהמ"ק (כיומא דכ"א א'). מדהוו ניסי דקביעי תמיד, וכדמשני התם על קו' אחריתא יע"ש]. ומערבין ג' מינין אלו יחד יפה יפה, ושופכן על האבנים שבתוך הדפוס, עד שיתמלא הדפוס. וכשנתיבשו היטב, מסיר הדפוס עם הקורות הנ"ל שהניח במקצוע. ונמצא שנשאר בנוי כולו מקשה א' שארכו בצפון ובמערב ל"ב ל"ב אמה, ואורך מזרח ודרום רק ל' [אמה וב' טפחים] ל' אמה [וב' טפחים], וגובה כל הבניין ה' טפחים. כנראה בתמונה ב כזה*.

אח"כ חוזר ומעמיד על בניין התחתון הזה דפוס שני, שארכו ורחבו ל' אמה וב' טפחים, וגובהו ה' אמות, וכל האמות של דפוס זה בת ו' ו' טפחים, ומעמידו באופן שיהיה בניין התחתון הנ"ל בולט ברחבו בכל צד מערב וצפון ה' טפחים בכל רוח. וזאת הבליטה נקרא יסוד. וממלא גם דפוס זה באבנים, סיד, וזפת, וקוניא כמעשה היסוד. וכשנתיבש, מסיר גם זה הדפוס ונמצא בנוי על בניין התחתון הנ"ל שוב מקשה א', שארכו ורחבו ל' אמה וב' טפחים על ל' אמה וב' טפחים. אח"כ חוזר ומביא דפוס שלישי שארכו ורחבו כ"ח אמה וד' טפחים בכל צד, וגבהו ג' אמות, וכל האמות של דפוס זה ג"כ היו בת ו' ו' טפחים, ומעמיד הדפוס הזה על הבניין האמצעי הנ"ל, באופן שיהיה הבניין האמצעי הנ"ל שוב בולט מתחת הדפוס הג', ה' טפחים ברוחב סביב הדפוס לכל רוח, וזאת הבליטה נקראת סובב לפי שהוא סובב ומקיף המזבח מד' רוחות. משא"כ יסוד.

וממלא גם דפוס זה באבנים וכו' כמעשה היסוד וסובב. וכשנתיבש מסיר הדפוס, ונמצא שוב בנוי על ידו מקשה א' באורך ורוחב כ"ח אמה וד' טפחים בכל צד. והמזבח עולה ג' אמות והבניין העליון הזה נקרא מזבח. אח"כ מביא ד' דפוסין, שארכן ורחבן ו' טפחים על ו' טפחים, וגבהן ה' טפחים. ומעמיד בכל זוית מזבח בקצת רחוק מהזוית [ודו"ק] דפוס א' מהד' דפוסין, ומעמיד באמצע כל דפוס קורה קטנה מרובעת, אשר גבהה ה' טפחים, ומשים תוך כל דפוס מד' דפוסין הנ"ל, סביב להעץ המרובע שעומד באמצע כל אחד מהן, אבנים וסיד וכו' כמעשה גוף המזבח. וכשנתיבשו, מסיר גם אלו הדפוסים, ונמצא שיהיה על גגו של מזבח, בכל זוית בולט מרובע של ו' על ו' טפחים וגבהו ה' טפחים והוא חלול באמצע. ואותן ד' הבליטות שבד' זוית המזבח על גגו, נקראים קרנות המזבח. נמצא שגבהו של כל המזבח עם גובה הקרנות, י' אמות. וחוזר ובונה בצד דרום של מזבח כמין גשר משופע, אטום מתחתיו מאבנים וסיד וכו' כמעשה המזבח, ואורך הגשר ההוא ל"ב אמה ורחבו ט"ז אמה. ובונהו באמצע צד דרום של גגו של המזבח. כדי שיהיה המזבח בולט למזרח ולמערב של הגשר ח' אמות לכל רוח, וזאת הגשר נקראת כבש. עוד ראינו להקדים שכל האמות האמורות בפרקן אצל בניין המזבח, היו של ו' ו' טפחים, ככל אמות הבנין של ביהמ"ק. רק אמות של גובה היסוד וגובה הקרנות, וכניסת היסוד וכניסת הסובב, כל אלה לא היו רק אמות של ה' ה' טפחים, [ועיין פ"ז דכלים ובמנחות דנ"ז]. ועתה אחר שהקדמנו כל זה נבוא לבאר דברי המשנה בס"ד דבר דבר על אופניו:]

המזבח היה שלשים ושתים

ר"ל רבוע התחתון של בניין המזבח הי' ל"ב אמה על ל"ב אמה, וגבוה אמה. והיינו, חוץ מצד מזרח ודרום שלא הי' המרובע התחתון הזה ארוך ורחב שם רק ל"א אמה בכל רוח:

סעיף ב

עלה אמה וכנס אמה זה היסוד

שעל בניין התחתון הנ"ל בנוי באמצעו מרובע אחר שארכו ורחבו רק ל' על ל' אמה. ועי"ז הי' הבניין התחתון הנ"ל בולט מתחת ברחבו, אמה אחת בכל המשך צד מערב, ואמה אחת ברחבו בכל המשך צד צפון, והבליטה הזאת שגבוה אמה ורחבה אמה נקראת יסוד. והיינו דקאמר, עלה אמה וכנס אמה, זהו יסוד:

סעיף ג

נמצא שלשים על שלשים

ר"ל נמצא שגגו של בניין השני הזה הי' באורך ורוחב ל' על ל' אמה:

סעיף ד
עלה חמש וכנס אמה זה הסובב

שבנין השני הזה היה גבוה ה' אמות, ועליו חזרו ובנו מרובע שלישי שארכו ורחבו כ"ח על כ"ח אמה, והעמידו המרובע השלישי הזה באמצע ריבוע השני, באופן שיהי' הריבוע השני שוב בולט אמה אחת בכל סביביו, והבליטה הזאת של רבוע השני נקרא סובב. והיינו דקאמר, עלה חמש וכנס אמה זהו סובב. ובאמה העליונה שבגובה הסובב למעלה מחוט הסקרא היו מצויירים פרחים וציצים בולטים מהקיר סביב, ובתחתיתו הי' חוט הסקרא מקיף, כדי להבדיל בין דמים תחתונים לעליונים [כך מסיק הש"ס זבחים ס"ב א', ועיי' רש"י שם. ותמהני שהשמיטו הרמב"ם, והרי קיי"ל כרבי מחברו. ותו הרי בתר הכי תניא כוותי' דרבי. וצ"ע]:

סעיף ה
נמצא עשרים ושמנה על עשרים ושמנה

ר"ל נמצא שגגו של מזבח כ"ח על כ"ח אמה:

סעיף ו
מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה

ר"ל על גגו של מרובע השלישי הוא המזבח, עושה בכל זוית בניין מרובע חלול ופתוח למעלה, שיפלו ויבלעו לתוך חללו טיפי דם חטאת שניתנין על הקרן [רש"י זבחים נ"ד ב' ועיין בחומר בהקודש פ"ה סי' ד'], והם נקראין קרנות המזבח. גובה כל קרן חוץ מן ארכו ורחבו, ה' ה' טפחים:

סעיף ז
נמצא עשרים ושש על עשרים ושש

ר"ל נמצא נשאר רוחב שטח המזבח למעלה לפנים מהקרנות מקום מרובע של כ"ו על כ"ו אמה [מלבד הד' טפחים לכל צד דלא דין בהן התנא מדאינן אמה. ולראב"ד הי' ג"כ כל קרן רחוק מהשפה לכל צד ב' טפחים]:

סעיף ח
מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה

דחוזרין ומניחין מקרנות ולפנים, אמה א' סביב בגג המזבח לצורך הילוך רגלי הכהנים, והיו ב' אמות אלו שבין הקרנות ושל הילוך הכהנים משוקעים קצת שלא יחליקו הכהנים ויפלו מהשפה. [ונ"ל דגם בסובב הי' מה"ט שפתו גבוה קצת סביב] ועי"ז היה שפה גבוה קצת לגגו של מזבח סביב. דהיינו, הרוחב אמה שבין קרן לקרן סביב והרוחב אמה סביב

שמיוחד להלוך רגלי הכהנים סביב למזבח, רוחב ב' אמות הללו היו משוקעים קצת בגג המזבח, ועי"ז הי' כעין מעקה סביב לגג המזבח, כדי שלא יחליקו הכהנים משם ויפלו [כש"ס זבחים ס"ב א'. וגם זה נשמט ברמב"ם, וצ"ע]:

סעיף ט

מקום מערכה

ר"ל נמצא שאחר שהניחו אמה סביב בגגו של המזבח להלוך רגלי הכהנים, נשאר המרובע שלפנים, כ"ד על כ"ד אמה לצורך המערכה [מלבד הד' טפחים באורך, וד' טפחים ברוחב, כלעיל. ולראב"ד (פ"ב מבחירה) לא היו מעמידין הקרנות על הזויות ממש, רק העמידום רחוקים ב' טפחים משפת המזבח לכל צד. ולפ"ז נשאר באמת כ"ד אמה על כ"ד אמות למקום המערכה]:

סעיף י

אמר רבי יוסי מתחלה

בימי שלמה:

סעיף יא

לא היה

שטח היסוד:

סעיף יב

כונס ועולה במדה זו

דיסוד עולה אמה ובולט ה' טפחים סביב לסובב. וסובב עולה ה' אמות, ובולט סביב למזבח ה' טפחים לכל צד. והמזבח עולה ג' אמות, ובראש המזבח היה אמה אחת לכל קרן וקרן בזוית. ושוב אמה אחת סביב להלוך הכהנים, עד שנמצא וכו':

סעיף יג

וארבע אמות מן המערב כמין גמא

כך נקרא אות שלישית של אלפא בעטא יונית ותמונתה כזה Γ. כן הוסיפו ד' אמות בכל המשך צד דרום של מזבח, וד' אמות בכל המשך צד מערב של מזבח. וטעמם היה משום דבמקדש ראשון, הבור הוא השיתין ששתתו לתוכו הנסכים שמנסכין על גבי המזבח בקרן דרומית מערבית, היה כרוי חוץ למזבח, למטה ברצפה סמוך לאותו קרן, ולא עשו הבור תחת המזבח ממש, ולא היו נקבים במזבח לנסך בהן, מדכתיב מזבח אדמה, משמע שיהי' המזבח אטום כאדמה, שלא יהא בו נקב חלול. ומשמע ג"כ שיהיה מחובר בקרקע אטום, שלא יהיה חלול תחת המזבח. להכי עשו הבור בצד המזבח. וכשנסכו

הנסכים על המזבח ממש, היו שותתין מהמזבח לרצפה, ומהרצפה לבור שבצדו שנקרא שיתין. אולם כשעלו בני הגולה, כבר נתגלה להם ע"י יחזקאל הנביא שאינו נכון שירדו הנסכין לצד המזבח, רק שכמו שהקרבנות מתעכלין במקום המזבח, כמו כן הנסכין צריך שיזובו למקום המזבח ולא לצדו. ולפי שהשיתין נברא להנסכים שירדו לכם, א"כ לפי דעת הנביא צריך שיהיה השיתין תחת גג המזבח, והנסכים יהיו שותתין ויורדין דרך נקב שבגג לתוך השיתין תחת המזבח. ומה שחשבו בתחלה דמה שכתוב בתורה מזבח אדמה, היינו שיהא אטום כאדמה בלי חלול בעביו, נתגלה להם השתא שאינו כן, רק ר"ל מזבח אדמה, שיהא מחובר באדמה, לאפוקי שלא יבנוהו באויר ע"ג כיפין [געווילב בל"א], אבל רשאי להיות נקב חלול בעביו. גם מה שחשבו בתחלה דמ"ש מזבח אדמה היינו שלא יהא חלול תחתיו, וא"כ אי אפשר שיהיה חלל השיתין תחת גג המזבח, נתגלה להו השתא דדוקא שיהיה מחילה תחת כל המזבח אסור, משום דאז לא יהיה המזבח נבנה כלל באדמה רק על החלל שמתחתיו. אבל רשאי להיות חלל השיתין תחת גג המזבח, דהרי רוב המזבח סביב השיתין יהי' בנוי על מקום אטום. ולכן הסכימו בני הגולה לעשות השיתין תחת המזבח, ולא בצדו כבתחלה [כך נ"ל כוונת המסקנא (זבחים ס"ב א'). ולתוס' שם משו"ה מותר שיהיה השיתין תחת גג המזבח משום דהוה צורך המזבח, ולא הוה מה"ט כשאר מחילה. ואע"ג דאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה [כמגילה ד"ב ב']. וגם בל"ז אין פונין בדברי נביא במצות התורה אלא כלשאר יחיד (כרמב"ם הקדמה לסדר זרעים) דלא בשמים היא (כב"מ נ"ט ב'). נ"ל דבניין בהמ"ק שאני דרק ע"פ נביא דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל]. אולם משום שלא היו יכולין להעתיק השיתין או המזבח ממקומן שבתחלה, דהשיתין היה מחילה שנבראת משעת ימי בראשית להנסכים שיזובו לשם. [כסוכה מ"ט א', ועיי' רש"י סוכה נ"ג א' ד"ה בשעה שכרה וכו']. וגם המזבח לא יכלו להעתיקו ממקומו, כי הוא המקום שמעפרו נברא אדה"ר, ושם הקריב הוא קרבן, וקין והבל ונח שם הקריבו, גם באותו מקום נעקד יצחק [כרמב"ם פ"ב מבחירה]. ולכן לאשר מדת ארכו ורחבו וקומתו של מזבח אינן מעכבין, ורק קרנות וכבש, יסוד וריבוע מעכבין [כזבחים שם], להכי הרחיבו מקום המזבח ד' אמות לדרום ממעל לשיתין, וד' אמות למערב, כדי שישאר הריבוע כדינו. וגם השאירו בשעת הבניין מיד, ב' נקבים שיורדין מגג המזבח לשיתין, לשפוך הנסכים לתוכן, שיהי' שותתין הנסכים רך אותן הנקבים לשיתין. אבל לא עשו הנקבים במרצע אחר שנבנה, כדי שלא לפגום האבנים, דאז יפסול המזבח עי"ז, רק מיד בשעת הבניין,

הניחו במקום הנקבים קנה ארוך במקום הנקב, וכשנתייבש הסיד והעופרת הוציאום, ונשארים הנקבים הנ"ל:

סעיף יד

שנאמר

התנא נותן טעם היכן כתיב שיהיה המזבח למעלה כ"ד על כ"ד אמה. שנאמר וכו':

סעיף טו

והאריאל

לפע"ד כך נקרא גג המזבח על שם אש המערכה שעל גביו, שהיה כתמונת ארי גדול של אש [כיומא דכ"א ב']. ואל לשון חוזק וגודל הוא, כמו הררי אל, וה"נ היה תמונת הארי זה גדול וחזק, שהיה בהיר כחמה, ואוכל לחים כיבשים, כמבואר שם [ועי' ספ"ד שגם ההיכל נקרא אריאל]:

סעיף טז

מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח

דהיינו כ"ד על כ"ד אמה:

סעיף יז

וחוט של סיקרא חוגרו באמצע

קו אדום היה עשוי סביב במזבח באמצע גבהו, דהיינו ו' טפחים למטה מגג הסובב, שבאותן ו' טפחים היה כיור וציור פרחים וציצים, והיינו כרכוב של נוי שבמזבח [כזבחים ס"ב א'], ותחת וסמוך להו' טפחים של ציור זה היה הקו האדום שזכרנו, והקו הזה היה רחב קצת, ומתפשט למעלה ולמטה מסוף טפח הו', מדאי אפשר לצמצם:

סעיף יח

להבדיל בין הדמים העליונים לדמים התחתונים

דעולת העוף וחטאת בהמה דמן ניתן במזבח למעלה מהחוט. וחטאת העוף וכל שאר הקרבנות בהמה דמן נזרק למטה מהחוט [וסימנך העוף עולה למעלה]:

סעיף יט

ואוכל בדרום אמה אחת

שהיסוד שבמערב מושך והולך לדרום אמה אחת, יותר להלן מהסובב:

סעיף כ
ובמזרח אמה אחת

שגם יסוד שבצפון נמשך והולך לצד מזרח, אמה אחת יותר מהסובב [ועי' לעיל רפ"ג בתמונת המזבח]:

סעיף כא
ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים

סמוך לקצה גג היסוד שם:

סעיף כב
שהדמים הניתנין על יסוד מערבי

הן שיירי הדם של חטאות הפנימיות, שדמן נזרק בהיכל או בק"ק, ושיירי הדם נשפך אח"כ על כל אורך יסוד המערבי ונמשכין ושותתין לנקב המערבי:

סעיף כג
ועל יסוד דרומי

הן שיירי הדם של כל שאר הקרבנות, שאחר שנזרק דמן על מזבח החיצון כל א' כדינו, שופך שיורי הדם לנקב המזרחי שבאמה של יסוד המערבי, במקום שבולט לצד דרום:

סעיף כד
יורדין בהן

דרך אותן הנקבים. [ונ"ל דמה"ט היה ב' נקבים שם א' לדם הפנימיות וא' לחצוניות. ומסתבר שנקב המערבי מיוחד לשיירי דם חטאות הפנימיות שנשפכין ליסוד מערבי. ונקב המזרחי שהיה יותר נוטה לצד דרום של מזבח, היה מיוחד לשיירי דם של שאר כל הקרבנות שנשפכין ליסוד דרומי. ונ"ל עוד דמדאי אפשר לומר ששפכו הדמים אל הנקבים ממש, דהרי אמרינן במשנה שהנקבים רק כעין חוטמין דקין היו, והאיך אפשר לצמצם לשפוך לנקבים דקים כאלו דם העב. ותו תינח שיירי דם שנשפכין ביסוד דרומי, אבל שיירי הדם שנשפכין ביסוד המערבי הרי על כרחך היו נשפכין ביסוד להלן מהנקבים שהיה ביסוד דרומי. אע"כ שפכו הדם על היסוד ממש. ומשם זוחלין והולכין כל דם אל נקב המיוחד לו, אבל היה ביסוד שפה גבוה קצת סביב, כדי שיהיה גג שלו כעין מזחילה, שכשישפוך שם הדם בכל סביבו, לא יזובו הדמים לרצפה, רק כל א' להנקב המיוחד לו]:

סעיף כה
ומתערבין באמה

שדרך הנקבים הנ"ל יורדים הדמים לחלל קטן שתחת המזבח שם, שנקרא שית כלקמן. ומשם שותתין תחת הרצפה במזחילה, אל הנחל הרחב אמה שעובר בעזרה. והנחל ההוא היה מיוחד ג"כ להדיח העזרה, שכשרצו לנקות הרצפה מהדמים פקקו מקום יציאת הנחל מהעזרה, ועי"ז מימיו ממלאין כל הרצפה שבעזרה, שנמוכה הרבה מרצפת ההיכל, ונרחצת עי"ז יפה ואח"כ פותחין הסתימה ויצא הכל [כפסחים ס"ד א']:

סעיף כו
ויוצאין לנחל קדרון

שהיה חוץ לירושלים. ומשם נמכר הדם לגננין לזבל בו שדותיהן, ודמי המקח להקדש:

סעיף כז
למטה ברצפה באותו הקרן

ר"ל סמוך לקרן מערבית דרומית של יסוד המזבח:

סעיף כח
שבו יורדין לשית

שמגביהין הטבלא ע"י הטבעת שבו ויורדים משם בסולם אל החלל הקטן שתחת היסוד שם שנקרא שית [כלעיל סי' כ"ה] ששותתין לשם הדמים ששפכו באותו קרן [ונקרא זה החלל שית על שם ששותתין לשם הדמים, כמו שגם מטעם זה נקרא גם החלל האחר שתחת המזבח שמיוחד לנסכים שיתין על ששותתין לשם הנסכים שזה הטעם מסתבר, טפי מדנימא שלהכי נקרא שיתין על שהושתת מראשית בריאת עולם, ואע"ג שבאמת כך היה (כסוכה מ"ט א'). עכ"פ לא מפני כך נקרא שיתין. ורק באבן שבק"ק אמרינן בש"ס (יומא נ"ד ב') דמה"ט נקרא האבן ההוא שתים שמשם הושתת העולם. אבל שית ושיתין שתחת המזבח, שניהן על שם שתיתה נקראו, דהיינו שתיתת הדם והיין. ונקרא זה שית וזה שיתין כדי לסמן כל אחד יפה]:

סעיף כט
ומנקין אותו

לנקותו מהדמים שברוב הזמן נקרש שם הדם, וסותם החוטמין והמזחילה שיוצא משם תחת הרצפה עד הנחל. לכן אז הכהנים יורדין לשם ומנקין ופותחין החוטמין והמזחילה:

סעיף ל

וכבש היה לדרומו של מזבח

כעין גשר משופע היה בדרומו של מזבח אטום מתחתיו. ונמשך ועולה ל"ב אמה בשפוע מהרצפה אל גג המזבח, ורחב ט"ז אמות ממזרח למערב, ובראשו היה רחוק קצת מגג המזבח ריחוק ניכר [כתוס' זבחים ס"ב ב']. והיה הכהן המקריב עומד בכבש וזורק הנתחים ממעלה למרחק המפסיק ההוא, לאש המערכה שעל המזבח, ואחר שזורקן כך, מסדרן יפה על המערכה. ומסתבר שהיה בהכבש בב' שפתיו למזרח ולמערב, שפה גבוה קצת, כדי שלא יפלו הכהנים משם בעלותן למזבח [ועי' בסימני צורת המזבח]:

סעיף לא

שלשים ושתים על רחב שש עשרה

ומדהיה הכבש באמצע רוחב המזבח, נמצא שהיה תחתית של המזבח מעדיף על רוחב הכבש ח' אמות למזרח וח' אמות למערב. וגג המזבח היה מעדיף על רוחב הכבש למעלה ו' אמות למזרח וו' אמות למערב:

סעיף לב

ורבובה היתה לו במערבו

ר"ל שבמערב הכבש בגגו במקום שגג הכבש סמוך לגג המזבח, שם היה בגג הכבש גומא חלולה מרובעת רחבה אמה על אמה, ועמקה כאורך זרוע:

סעיף לג

ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף

לפי שכל קרבן שנפסל וודאי בגופו, נשרף מיד בבית הדשן שבעזרה. אבל כשאין פסולו בגופו, רק מחמת הדם או מחמת הבעלים שנפסלו [כפסחים דפ"ב ב'], או שפסולו בגופו, אבל רק מחמת ספק, כהיסח הדעת שפוסל שמא נטמא [כפסחים דל"ד א'], או שנפסל מחמת שאר ספק, אז אינו נשרף מיד, רק צריך תחלה עיבור צורה, דהיינו שימתינו מלשרפו עד שיעבור מראית הבשר הרטוב, ע"י שילינוהו לילה א', ואח"כ ישרפוהו בבית השריפה שבעזרה [רמב"ם פסולי המוקדשין פי"ט ה"ב], ולהכי כל פסולי חטאת העוף כה"ג הניחום שם עד שיבאו לידי נותר, ואח"כ ישרפוהו במקום הנ"ל:

סעיף לד

מבקעת בית כרם

משם מביאין אותן, מדהיה שם אבנים חלקות בלי פגם:

סעיף לה
וחופרין למטה מהבתולה

ר"ל למטה מקרקע בתולה, שניכרת שלא חפרוה מעולם, וגם לא נגע בהן שם ברזל. [ונ"ל דחומרא בעלמא היה להביא מקרקע בתולה., דמצד הדין אף אותן שלמעלה ממנה כשרים, דמהיכא תיתא נחזיק איסורא שנגע בהן ברזל]:

סעיף לו
ומביאים משם אבנים שלמות

וחלקות:

סעיף לז
שלא הונף עליהן ברזל

ר"ל שלא נגע בהן ברזל:

סעיף לח
שהברזל פוסל בנגיעה ובפגימה לכל דבר

נ"ל דהאי לכל דבר ר"ל לא לבד למזבח ולכבש, דכתיב בהו בהדיא לא תניף עליהן ברזל אלא אפי' אבני היכל ועזרות, כשנגע בהן ברזל, או כשנפגמו פסולות. רק דבהיכל ועזרות אין נגיעת ברזל או פגימה פוסלין, רק כשנפגמו, או כשנגע בהן ברזל בפנים, כשכבר הם במקום הקודש, אבל בחוץ ממקום המקדש מותר לסתתן בברזל. וכ"כ כשנפגמו בחוץ לא נפסלו, רק מחליק הפגם ומכניסן לבניין. אבל אבני המזבח וכבש, אפי' נגע בהן ברזל או נפגמו בחוץ. פסולים למזבח וכבש [כרמב"ם פ"ב מבחירה הט"ו]:

סעיף לט
נפגמה אחת מהן

אפי' אחר שנבנת האבן במזבח:

סעיף מ
ומלבנים אותן פעמים בשנה

בסיד מפני רבוי הדמים שמצויים שם, וגם מדיד הכהנים ממשמש בהן יותר מבהיכל:

סעיף מא
ואחת בחג

ר"ל קודם הפסח וקודם חג הסוכות:

סעיף מב
ר"ל מקנחו במפה לחה לנקותו לכבוד שבת. גם קודם שיצא המשמור מקנחים הדמים שזרקו כל השבוע [ול"מ נ"ל דמדלא קאמר מקנחו או הול"ל מדיחו, משמע דהאי מלבנו ר"ל מלבנו ארעי במפה טבולה בסיד וכן משמע קצת מרמב"ם פ"ב מבחירה ע"ש]:

סעיף מג
מפני הדמים

אבל מודה דבפסח וסוכות מלבנו יפה בכפיס עץ בסיד. ולרמב"ם במפה טבולה בסיד:

סעיף מד
לא היו סדין אותן

המזבח וכבש והיכל ועזרות:

סעיף מה
בכפיס של ברזל

מוירער קעללע של ברזל:

סעיף מו
שמא יגע ויפסול

נ"ל דבמלת שמא קמ"ל דאפילו רוצה המסייד ליגע בכפיס רק בטפילת סיד שבמזבח, והרי הוא חוצץ בין המזבח לאבן. אפ"ה חיישינן שמא יגע באבן ממש. [ואילה"ק הרי היו משתמשין בראש המזבח במגריפות וצנורות (כרפ"ב דתמיד). דאף את"ל של נחושת היו, ורק ברזל פוסל במזבח, ולא נחושת ושאר מיני מתכות. דהרי מזבח עצמו של נחושת היה במדבר, עכ"פ גם סכיני ברזל מצויין שם (כרפ"ו דזבחים), ואיך אפשר ליזהר שלא יגעו הכהנים בסכיני ברזל במזבח, רק שעל כרחך שהיו הכהנים נזהרין מליגע בהן באבן במזבח, אלמא דלא חיישינן שיגע בברזל באבן עצמו. י"ל התם כהנים בעבודתן זריזין הן [כשבת ד"כ ע"א]:

סעיף מז
שהברזל נברא לקצר ימיו

לא שלזה לבד נברא, דהרי נברא לכמה מלאכות שלצורך חיי האדם. אבל ר"ל שהוא עשוי לקצר ימיו של אדם, שכל המלחמות נקראו על שם חרב, וגם אין לך דבר שממית במקצתו כברזל (כסנהדרין דע"ו א' ויבמות דע"ו א'):

סעיף מח

והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם

שאדם חוטא ומקריב קרבן, וקול ה' קורא גם ה' העביר חטאתך לא תמות. וגם כהן שחייב מיתה, ועובד עבודה, מאריך ימיו עד שיגמור עבודתו [מכות די"ב א']:

סעיף מט

אינו בדין שיונף המקצר על המאריך

דאין קטיגור נעשה סניגור [כר"ה כ"ו א']. להכי מחמרינן בה לחוש בה אפילו בספק נגיעה. ולפינן היכל ממזבח:

סעיף נ

וטבעות היו לצפונו של מזבח

קבועות היו ברצפה בצפון המזבח, להכניס בהן צואר הקרבנות בשעת שחיטה. [ונ"ל דלא השתמשו בטבעות רק לשחיטה גסה שהיא חזקה ומפרפרת בכח ומנענעת ראשה בשעת קבלת הדם, ועי"ז אפשר שישפוך מקצת דם הנפש והרי צריך הכהן לקבל כל דם הנפש (כיומא דמ"ח א'). ומה"ט בראשונה היו נוהגין לחבוט על ראשה במקל אב קודם שחיטה, כדי שיהיה אח"כ ראשה מונח בהשקט בשעת שחיטה, עד שהוכיחם יוחנן כה"ג על זה והתקין הטבעות (כסוטה מ"ח א'). ומה"ט נ"ל דאפילו קדשים קלים ששחיטתן בכל מקום, אפ"ה כשהיה הקרבן בהמה גסה שחטוה בטבעות, רק קבעו הטבעות בצפון המזבח משום הק"ק ששחיטתן בצפון דוקא. אבל כל קרבן של בהמה דקה, אפילו ק"ק לא שחטוה כלל בטבעות, ורק התמיד (כתמיד פ"ד מ"א), מדלא כפתוהו כלל (כרמב"ם ספ"א מתמידין). ותמוהין דברי הר"ב שכתב. וז"ל דלפי שלא היו כופתין התמיד, להכי התקין יוחנן כה"ג הכ"ד טבעות, דהיינו טבעת מיוחד לכל א' מהכ"ד משמורות. ומשמע מדבריו דרק התמיד שחטו בטבעות. וק"ל תרתי, חדא דהרי רפ"ד דתמיד כתב הר"ב גופיה שהיו כופתין התמיד כל יד עם רגל, ור"ל לא ב' הידים לבד וב' הרגלים לבד, א"כ עכ"פ כפות היה. ותו דבסוטה (דמ"ח א') אמרינן בפירוש דרק משום עגלי הקרבן התקין יוחנן כה"ג הטבעות, והרי עגל בתמיד ליכא. וצ"ע]:

סעיף נא

שעליהן שוחטים את הקדשים

ר"ל שעל ידיהן שוחטין:

סעיף נב
בית המטבחיים

כבר פירשנו [בפ"ג דתמיד] דלא היה בית ממש מוקף כותלים, דא"כ לא שחטום על ירך מזבח צפונה, שהכותל מפסיק, והרי מה"ט היה הכיור משוך כנפי כבש לדרום, כדי שלא יפסיק בין אולם למזבח, מדכתיב ונתת המזבח פתח אהל מועד, שלא יהא כיור מפסיק [כזבחים דנ"ט א']. רק כל מקום קבוע שמחזיק דבר מה נקרא בית, כמו בית הפרס בית סאה בית רובע, וכדומה:

סעיף נג
ועליו

ר"ל על אותו מקום [מהכא נמי מוכח כדברינו הנ"ל, דאי מוקף כתלים הול"ל ובתוכו]:

סעיף נד
שמנה עמודים ננסין

ר"ל עמודי אבן שנמוכין כננסין, הרבה פחות מקומת איש המפשיט:

סעיף נה
ורביעין של ארז על גביהן

ר"ל חתיכות מרובעות של ארז כבדין מונחין על העמודין, אבל לא היו מחוברין בהעמודים, דכל עץ שאינו משוקע בבניין, אם רק בולט מהבניין, אסור לחברו בבניין בעזרה, משום לא תטע כל עץ וגו' [עי' פ"א סי' מ"ה]:

סעיף נו
ואונקליות

האקען:

סעיף נז
היו קבועין בהם

בהרבעיות של ארז:

סעיף נח
ושלשה סדרים היו לכל אחד ואחד

כבר פירשנו [תמיד פ"ג סי' ל"ח] דמסתבר כראבי"ה, דר"ל שהאונקלות היו רק לג' צדדי העמוד כדי לתלות בהן הקרבנות. אבל לצד מערב של עמוד לא היה אונקל, כדי שלא יצטרך המפשיט לפנות אחוריו אל ההיכל בשעה שיפשיט:

סעיף נט
על שלחנות

ר"ל אצל השולחנות וסמוך להן מפשיטין, כדי להניח עליהן הסכין כשיצטרך. ולתוס' יומא [דט"ז], כשתלו בהמה גדולה בננסין, הניחו התחתון שלה על השולחנות ממש [ועי' מ"ש תמיד פ"ג סי' ל"ח. ונ"ל דאף שהיו השולחנות רחוקים מהננסין ד' אמות (כלקמן פ"ה מ"ב). ועוד דלרש"י ותוס' (יומא דט"ז) עמדו שם בב' שורות של ד' ד' מצפון לדרום ולרמב"ם פ"ה מבחירה, עמדו שם בשורה א'. היינו שלא בשעת תשמישן, אבל כשרצה להשתמש בהן לקח משם שולחן א' והעמידו בין הננסין] ואותן השולחנות משתמשין ג"כ להדיח עליהן הקרביים [כשקלים פ"ו מ"ד, ועי' לקמן פ"ה מ"ב]:

סעיף ס
ומשוך כלפי הדרום

ר"ל לא שהיה הכיור עומד ממוצע בין אולם למזבח ממש, רק משוך טפי כלפי דרום, נגד הרווח שבין אולם למזבח [כלעיל סי' נ"ב]:

סעיף סא
ושלחה אמה

ר"ל כל מעלה גבוה חצי אמה, ורחבה, דהיינו מקום דריסת הרגל היה רחב אמה [ונ"ל שהמעלות הללו לא לבד נגד פתח האולם היו, רק בכל רוחב האולם מבחוץ מצפון לדרום. וראיה לדברינו, דהרי חזינן במשנתינו כשהזכיר התנא המעלות שבין אולם למזבח, קאמר התנא, וי"ב מעלות היו שם. והרי עדיין לא הזכיר התנא שום דבר מפתח האולם. ומדסתם בלישני' ש"מ דהי"ב מעלות שזכר היו בכל המשך הרווח ההוא מצפון לדרום. וכן משמע מרתוי"ט (לקמן פ"ד מ"ו ד"ה האוטם ע"ש) שהי"ב מעלות הללו היו בכל רוחב האולם, ודו"ק. וא"כ הבאר, שממעל לו היה תלוי הכיור בגלגל, הבאר ההוא היה בנוי באמצע המעלות לצד דרום, על שפוע ההר. ולפ"ז נ"ל עוד, מדהוכחנו (לקמן פ"ד סי' נ"ב) שהמעלות שלפני האולם כסו האוטם, מדהי' האולם בנוי על האוטם א"כ לפי דברינו כאן שהתפשטו המעלות ככל רחב האולם, לא היה נראה האוטם כלל בצד מזרח. ואפ"ה חשב התנא (פ"ד מ"ו) גובה האוטם בכלל גובה בניין ההיכל, אעפ"י שהאוטם לא נראה כלל במזרח, הרי עכ"פ נראה גבהו בשאר ג' צדדי ההיכל דהיינו בצד צפון מערב ודרום תוך חלול הט"ו תאים שבדיוטא התחתונה שבג' צדדי' הנ"ל שהיו בנויין סמוך לאוטם, והאוטם הוא כתלם מצ"א. ובזה מיושב תמיהת רתוי"ט (פ"ד מ"ו ד"ה האוטם, ע"ש)]:

סעיף סב

ורובד ארבע

נ"ל דה"פ, שכל הי"ב מעלות הללו היו על דרך זה, דהיינו ב' מעלות היו כל אחת רחבה אמה, ומעלה שלישית היתה רובד [ר"ל רצפה רחבה] ג' אמות. וכך היה ג' פעמים, כל פעם מעלה א' וב' כל אחת רחבה אמה, ואח"כ רובד ג' אמות. נמצא היה מהמזבח עד סוף רובד ג', מרחק ט"ז אמות, דהרי המעלה התחתונה היתה רחוקה מהמזבח אמה כרוחב המעלות, דאלו היתה גג מעלה הראשונה סמוכה ממש למזבח, לא היה עליה שם מעלה. נמצא שהיה מהמזבח עד סוף הרובד הראשון ו' אמות, ועד סוף רובד ב' י"א אמות, ועד סוף רובד ג' ט"ז אמות. אח"כ היה סדר ד', שהוא העליון של כל סדרי המעלות, והוא היה ב' מעלות שכל אחת רחבה אמה, והרובד שבראשם היה רחב ד' אמות. נמצא שכל הי"ב מעלות שמהמזבח עד פתח האולם, היו כוללים מרחק כ"ב אמות. כנראה בצורה א כזה *:

סעיף סג

רבי יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש

דס"ל דגג של המדריגה התחתונה היה סמוך לקיר המזבח, ואפ"ה שם מעלה עליה, מדהיתה המעלה ההיא מתפשטת גם לצפון ולדרום של מזבח, והרי משם היה ניכר שהמזבח עומד נמוך מהמדריגה ההיא. נמצא חסר במרחק שבין מזבח לאולם אמה אחת. ולהכי תחת זה היה לר' יהודה הרובד העליון שסמוך לאולם רחב ה' אמות כנראה בצורה ב כזה*, נמצא שלדברינו לכ"ע היה ד' סדרים, ואע"ג דהתנא לא זכר רק ג' סדרים, כן דרך התנא כמו שנוכיח לקמן בס"ד:

סעיף סד

פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה

שההיכל עם כל הבניינים הסמוכים לו מצפון ומדרום, היה הכל יחד מצפון לדרום ע' אמה. והאולם עודף על כל אלה מבחוץ ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום. נמצא שהיה האולם רחב ק' אמה מצפון לדרום. והוה לו פתח האולם באמצע מזרח רחב כ' וגבוה מ' אמה, דהיינו כרוחב חלל ההיכל מבפנים, כולו ברחבו וגבהו. [ונ"ל דאף עפ"כ נקרא האולם בש"ס בשם אכסדרא (כע"ז דמ"ג א'), אע"ג דכל אכסדרא אין לה דופן רביעית דפרוץ במלואה (כתוס' סוכה די"ח), והרי האולם היה רחבו מלבד הט"ו אמה שמכאן ומכאן עוד ע' אמה, והפתח שהיה לאולם באמצע הע' אמה היה רחב רק כ' אמה, על כרחך שלא היה כותל המזרחי שלו פרוץ במלואה, רק היה לו פצימין כ"ה אמה לכל צד

מהפתח. אפ"ה נקרא אכסדרא, מדהיה לו פתח גבוה ורחב ביותר ככל מדת חללו של היכל כולו, והו"ל כפרוץ במלואו. וזה לפע"ד כוונת תוס' ע"ז (דמ"ג א') יע"ש]:

סעיף סה
וחמש מלתראות

ר"ל קורות מפותחות ומצויירות. ואמלתרא הוא נוטרקין מול תרעא ר"ל נגד השער:

סעיף סו
של מילת

ר"ל הקורות היו של עץ שגדלים בו עפצים. וי"א דמילת ר"ל שצבועות כמו מילת, והוא בגד משי אדום:

סעיף סז
היו על גביו

ממעל להפתח. קבועות ומשוקעות בבניין, ואין ראשי הקורות בולטות לחוץ, דאז אין בהן משום לא תטע כל עץ [כמ"ש לעיל פ"א סי' מ"ה. ועי' מ"ש שם]:

סעיף סח
התחתונה

הקורה התחתונה מהאמלתרות:

סעיף סט
עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה

נמצא שארכה עשרים ושתים אמות:

סעיף ע
שלמעלה ממנה עודפת עליה אמה מזה ואמה מזה

נמצא ארכה כ"ד אמות, והשלישית כ"ו, והרביעית כ"ח, נמצאת וכו':

סעיף עא
ונדבך של אבנים היה בין כל אחת ואחת

שורה של אבנים מרובעות, היה בין אמלתרא לאמלתרא שעליה, לנוי:

סעיף עב
וכלונסות של ארז

ר"ל קורות עגולות ועבות. וכן נקרא בש"ס כל עץ ארוך ועגול. רק שבכאן היו עבות כדי לתמוך הכותלים:

סעיף עג

כדי שלא יבעט

כדי שלא יטו הכותלים לפול מחמת גבהן, מדהי' גובה חלל האולם הרבה יותר מגובה חלל ההיכל, והיינו משום דחללו הי' מגוע בגובה גם נגד חלל העלייה של היכל, ולא הי' מעזיבה מפסקת בכל גובה חלל הזה, להכי הי' צריך שיהי' כלונסאות לתמוך גבהן ק' אמה [ועי' סי' ס"ז]:

סעיף עד

ושרשרות של זהב היו קבועין בתקרת האולם

מכאן מוכח בבירור שהאולם היה מקורה [דלא כמ"כ מי שטעה בזה]. והשרשרות משולשלות מהתקרה למטה לתוך האולם:

סעיף עה

שבהן פרחי כהונה

נ"ל דלהכי נקט פרחי כהונה, דמתוך שילדים קלים ברגליהן לעלות ע"י שרשרות, וגם משתוקקים לראות יופי מלאכת העטרות כלקמן שלא ראום עדיין, להכי מפסגין בהשרשרות הללו עד נגד העטרות שממעל לחלונות ההיכל שהיו תחת תקרת האולם. שהרי תקרת האולם ממעל לחלל ההיכל וחלונותיו היה [כלעיל מ"ז]:

סעיף עו

ורואין את העטרות

לתוס' גיטין [ד"ז א'] בשם הגאונים, היו כיפות מוזהבות ממעל להחלונות של היכל בחוץ, ועשוייות כעטרות. וכן מוכח דאם העטרות בפנים ההיכל היו, האיך כשיפסגו באולם יהיו יכולים לראות העטרות שבפנים. ודוחק לומר שמתוך החלון הציצו לפנים. אולם לתוס' הא דקאמר קרא לזכרון בהיכל ד', היינו לא שיהי' העטרות תוך ההיכל, רק הזכרון יהי' בפנים ודו"ק. א"נ בהיכל י"ל בצד ההיכל שכלפי חוץ:

סעיף עז

והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה'

שהן נדבו אותן:

סעיף עח

גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל

ממעל לפתח ההיכל מבחוץ היה עומד גפן של זהב לנוי. ונ"ל דבחרו בתמונה זו, מדהיא מרמזת לכנסת ישראל שנמשלה לגפן [כחולין צ"ב א'], משום שהגפן רך וחלש ופריו

מתוק, וכמו כן האומה הקדושה חלשה ואין לה כח בארץ. כמ"ש חז"ל [שבת קנ"ו א'] אין מזל לישראל, ורק תתחזק במה שתקבל מידי אביה שבשמים. אבל פרי מעשיה מתוקים. ועוד צורת הגפן מרמז לתורה שנמשלה לגפן [כחולין שם] דמה גפן צריך סעד לתמכו, כך צריך לתמוך התורה אצל לומדיה דאם אין קמח אין תורה. והרי הכהנים הם שומרי כרם התורה, כדכתיב כאשר יורו אתכם הכהנים, יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לכן עה שהיה נותר מהעלים והגרגרים של זהב שנדבום לבדק הבית, היו נותנין לפרנסת כהנים עניים, דוגמת פירות זהב של מקדש [כיומא דל"ט ב']. ואדעתא דהכי נדרו, דאי לאו עליא לא אתקיימו אתכליא [כחולין צ"ב א']. [אב"י ל"מ היה נ"ל עוד שבחרו בתמונת גפן כדי להזכיר זכות אבות, כדאמרינן [רבה כי תשא פמ"ד]. למה נמשלו ישראל לגפן וכו'. מה גפן חיה ונשענת על עצים מתים כך ישראל חיים וקיימים ונשענים על המתים, אלו האבות וכו' עכ"ל. ולפ"ז עשו גם בעבודת שבפנים, זכרון לזכות אבות, וכמו שעשו כמה סימנים בשחיטת התמיד בחוץ, כדי להזכיר זכות אבות [כתמיד פ"ג מ"ב]:

סעיף עט

ומודלה על גבי כלונסות

הגפן היה מושכב ע"ג גבעולין, כגפן ממש מושכב על שבכה, כדי לרמז יפה מה שהוא מרמז:

סעיף פ

או אשכול

של זהב לתלותו שם:

סעיף פא

מביא ותולה בה

הכהנים הם תלוהו שם. וכשהיו צריכים לזהב לבדק הבית או לפרנסת הכהנים, אז צוה הגזבר, ולקחו משם כמו שצריך:

סעיף פב

מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים

לפרק העלין והאשכולת שתלו שם. וגוזמא בעלמא נקט. רק ר"ל כהנים הרבה היו צריכים לזה, וקמ"ל שזהב הרבה התנדבו לשם. [מיהו העודף על צורך בדק הבית התפרנסו ממנו עניי הכהנים [כיומא דל"ט ב']. ואילה"ק שם הרי גדולי הקדש אסורים [כפסחים דנ"ו ב'] וכי משום שגדל בנס מגרע גרע. נ"ל שגם גוף הנדבות היו על דעת כך

שהמותר. יתפרנסו ממנו העניים. ואילה"ק נמי הרי אין ליהנות ממעשה נסים [כתענית כ"ד ב']. דנ"ל דשעת הדחק שאני, וכן מצינו הרבה בש"ס]:

פרק ד

סעיף א

ורחבו עשר אמות

דהיינו כחצי גבהו וחצי רחבו של פתח האולם. ומפני שההיכל רוחב חללו הפנימי כ' אמה, וגובה חללו מ' אמה, א"כ נשאר מבפני' ה' אמות חלל מצד זה ומצד זה מהפתח, וכ' אמות חלל מבפנים ממעל להפתח:

סעיף ב

שתים דלתות להיכל ולקדש

להיכל היינו כלפי חוץ, ולקודש היינו כלפי פנים:

סעיף ג

לכסות עוביו של כותל

דעובי כותל ההיכל היה ו' אמות, ולסוף אמה החצונה של עובי הכותל בתוך הפתח היו ב' דלתות החצונות, א' מימין וא' משמאל, כל דלת רחב ה' אמות. וכשננעלו נוגעים הדלתות זב"ז וסותמות רוחב חלל הפתח שהי' י' אמות. וכשנפתחות לצד פנים, מכסה כל דלת את ה' אמות הנותרים מעובי הכותל:

סעיף ד

והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות

דעוד היו דלתות אחרות כמדת הראשונות שזכרנו, שהיו קבועות בסוף עובי הכותל לצד פנים, וכשנפתחות לאחוריהן מכסות את הה' אמות של כותל ההיכל שאחורי הפתח מבפנים עד זוית צפון ודרום של היכל:

סעיף ה

שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות

שהדלתות של זהב היו, וההיכל כולו מצופה זהב, חוץ מאותן ה' אמות מזה ומזה לדלתות כגובה הדלתות, דמדאין הזהב נראה כשנפתחות, התורה חסה על ממון ישראל [כמנחות דפ"ט א"]:

סעיף ו
רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות

דלתות שבפנים ודלתות שבחוץ:

סעיף ז
וכמין איצטרמיטה היו

ר"ל כל דלת הי' עשוי מב' פרקים, מחיברות יחד בחוליות:

סעיף ח
ונקפלות לאחוריהן

דכשרוצה לפתוח נכפפות ונכפלות ב' חלקי הדלת זו ע"ג זו:

סעיף ט
אלו שני אמות ומחצה

ר"ל כל דלת של אלו הד' דלתות של פנים וחוץ, הי' כל אחת רחב ה' אמות, עשוי מב' לוחות, שכל לוח רחב ב' אמות וחצי:

סעיף י
חצי

דעובי כותל ההיכל שהי' ו' אמות, הי' נשאר ממנה חצי אמה מצפון וחצי אמה מדרום תוך הפתח, לב' מזוזות לדלתות שמבחוץ. וכמו כן תני אמה מזה וחצי אמה מזה תוך חלל הפתח לצד פנים לב' מזוזות לב' דלתות שבפנים. נמצא שנשאר עוד רווח תוך חלל הפתח ה' אמות בין ב' דלתות שבחוץ לב' דלתות שבפנים. וכשנפתח כל דלת החיצון לצד פנים, הרי הדלת הי' נכפף באמצע ונכפל לאחוריו, ועי"ז מכסה מה' אמות הנשארים תוך חלל הפתח הנ"ל רק ב' אמות ומחצה. וכ"כ כשנפתח דלת שבפנים לצד חוץ, הוא ג"כ נכפף באמצע לאחוריו, ומכסה ב' אמות ומחצה של תוך חלל הפתח הנשארות:

סעיף יא
ושתים דלתות לדלתות

ר"ל ב' דלתות הי' לכל א' מהדלתות:

סעיף יב
שתים מוסבות דלתות

ר"ל לכל דלת היתה מוסבת ונכפפת לב' חלקים:

סעיף יג
ושתי דלתות לאחרת

ר"ל כן הי' לדלת האחת, וכן להאחרת:

סעיף יד
ושני פשפשין

ב' פתחים קטנים:

סעיף טו
היו לו לשער הגדול

שער ההיכל נקרא שער הגדול, לא בערך ב' הפשפשין שבצדו, דהרי גם לשער נקנור שבמזרח הר הבית הי' לו פשפש בצפון ופשפש בדרום ואפ"ה לא נקרא שער הגדול. רק שער ההיכל נקרא גדול בערך קדושתו נגד כל שערי המקדש [ועי' שבועות דמ"ז ב']. ואע"ג דפתח ק"ק קדוש ממנו, עכ"פ בק"ק לא הי' שער רק ב' פרוכת [כיומא דנ"א ב']:

סעיף טז
אחד בצפון ואחד בדרום

א' בתא שמימין לשער וא' בתא שמשמאל לשער והם מהתאים שנזכרו לקמן בע"ג:

סעיף יז
ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור

ר"ל אע"ג שהי' סגור אפשר להקב"ה כ"י לבוא בו. והיה שער זה רק להודיע שכל השערים הנשארים אינן רק לצורך בנ"א לכנוס בהן, אבל הקב"ה א"צ לשער לכן נשאר סגור:

סעיף יח
נטל את המפתח ופתח את הפשפש

כשרצה הלוי לפתוח שער ההיכל בשחרית, נטל המפתח של פשפש הצפוני ופתחו:

סעיף יט
ונכנס להתא ומהתא להיכל

שכשהוא בתא, פתח במפתח אחר את הדלת שמהתא להיכל. דגם מהתא להיכל הי' דלת [כדמשמע בתמיד פ"ג מ"ו ומהר"ב שם מ"ז, ודלא כמשמע לכאורה מרמב"ם פ"ד מבחירה ה"ו, ומהראב"ד שם הי"ד]:

סעיף כ
עד שנמצא עומד בין שני השערים

דס"ל דמן התא הזה לא נכנס להיכל, רק לחלל שבאמצע כותל המזרחי של היכל, שהיה בצד שמאל של הנכנס לתא זה. והולך מהתא לתוך חלל זה שפתוח אליו, עד שמגיע להחלל שבין דלתות החיצונות והפנימיות של שער ההיכל:

סעיף כא
ואת הפנימיות מבחוץ

דשערו היכל החיצונות היה העומד שם פותחן מכפנים, ושערי היכל הפנימיים היה פותחן שם מבחוץ. דהחלל שבין ב' דלתות החיצונות והפנימיות, הוא פנימי לדלתות החצונות וחיצון לדלתות הפנימיות ובאותו חלל פותח דלתות הפנימיות והחיצונות:

סעיף כב
ושלשים ושמנה תאים

לשכות:

סעיף כג
היו שם

סביב ג' כותלי ההיכל מבחוץ:

סעיף כד
ושמנה במערב

דסביב לג' כותלי ההיכל היו י"ג לשכות, ה' ממזרח למערב בצפון ההיכל, וה' ממזרח למערב בדרום ההיכל, וג' מצפון לדרום במערב ההיכל. ומכל תא היה יכול לכנוס לתא שבצדו ע"י פתח שבניהם כזה

ועל אלו הי"ג לשכות היה שוב י"ג לשכות בדוגמת הי"ג התחתוניות, לשכה ע"ג לשכה שתחתיה. וממעל לי"ג לשכות האמצעיים, היה שוב (ח') [י"ב] לשכות, דהיינו ה' בצפון, וה' בדרום, וב' במערב, נמצא שהיה בין הכל ל"ח לשכות. והיינו דקאמר מתני' שבצפון ושבדרום חמשה על גביו כו': אמנם רוחב כל תא מצפון לדרום היה ו' אמות, אבל ארכו של כל תא ממזרח למערב, כמו כן גבהו של כל תא, לא נזכר במשנה כמה היה. ועכ"פ על כרחך צ"ל שגובה כל ג' דיוטות התאים שזה למעלה מזה, היה נמוך הרבה מגובה רווח ההיכל מבפנים, שהיה גבהו מ' אמה, וגגי התאים העליונים היה למטה מהמ' אמה, כדי שלמעלה מגגי התאים העליונים יהיו חלונות ההיכל. שוב היה כותל החיצונה של

התאים שמקיף כל התאים שמג' צדדי ההיכל. עביה של כותל זה ה' אמות, ובאותו כותל היו חלונות התאים. [אבל תמהני איה היה חלונות של התאים שסמוכים לזוית צפונית מערבית של ההיכל, שהרי המסיבה שבצד צפון מהתאים הצפוניים שהיתה כעין גשר, היתה מגביה א"ע ועולה בשפוע בכל צד צפון של כותל התאים כמו שנאמר לקמן בס"ד, עד שבזוית צפונית מערבית היה גובה המסיבה כגובה גגי התאים העליונים, נמצא שהמסיבה סתמה כל אויר הצפון של כותל הצפוני של התאים שבזוית זה, ומאין יבא לשם אורה. ונ"ל שבתאים אלו הסתפקו מהאור שבא להם דרך פתחי הג' תאים שיקיפוהו ממזרח וממערב ומלמעלה]. וחוץ לכותל שמקיף את התאים, היה בצפון ובדרום רווח, בכל צד ג' אמות מצפון וכן לדרום. וברווח הזה שבצד צפון היה המסיבה, והוא כעין גשר שהיה בכל צד צפון של כותל התאים הצפוניים, ועולה בשפוע ממזרח למערב. עד שכשיגיע ראש הגשר הזה לגג התאים המערביים בקרן צפונית מערבית של היכל, נפסק הגשר ההוא, כי העולה בה, כשהוא מגיע לשם יכול לילך על גגי תאים המערביים. עד שכשמגיע על גגי התאים לקרן דרומית מערבית של היכל, אז שוב מתחלת גשר משתפע ממערב למזרח, ממעל לגגי תאים הדרומיים שמחוץ לכותל ההיכל. והגשר הזה עולה בשפוע עד פתח העלייה של ההיכל, והפתח הזה היה סמוך לקרן דרומית מזרחית של ההיכל מבחוץ. ושם בעלייה בפנים סמוך להפתח הזה היה סולם לעלות מעלייה לגג ההיכל, דרך לול שבגג. ולג' דברים אלו עשו המסיבה היא הגשר הנ"ל, כדי לעלות בה לגג התאים, ולעלייה של היכל ולגג ההיכל. אולם הרווח של ג' אמות שהיה חוץ לתאים הדרומיים, היה נקרא בית הורדת המים כי גג ההיכל וגג התאים כולם, היו משתפעין קצת נגד רוח זה שיטפו לשם נטפי הגשמים. אמנם בצד צפון כדי להיות מעקה למסיבה של הרווח הצפוני הוא המסיבה, היה שוב כותל שעביה ה' אמות, שמושכת והולכת ממזרח למערב, ככל אורך המסיבה בצד צפון כדי להיות מעקה למסיבה, וכשמגיע כותל זה לקרן צפונית מערבית של היכל נפסקת, מדאין שם מסיבה וההולך על גגי התאים המערביים, הרי יש מעקה על גגי כל התאים סביב לשפת גגיה. וכ"כ היה כותל בדרום של בית הורדת המים, שעביה חמשה אמות, וארכה כאורך התאים הדרומיים של היכל הנ"ל. והיה הכותל הזה לפע"ד לחוזק, וגם להשתוות, שיהיה תאר הבניין שוה בדרום כבצפון. אולם כותלי ההיכל גופיה היו גבוהים הרבה מכל כותלי התאים ומכותלי המסיבה ובית הורדת המים. ושם היה חלונות ההיכל, וחלונות של ק"ק, וחלונות העלייה של היכל. ועל כל חלון היה כיפה מוזהבת [כפ"ג מ"ח]. ועתה ראה בציור שציירנו כאן בס"ד ותבין בעהש"י כל העניין היטב [ולרמב"ם ור"ב שיטה אחרת

בכל זה, ולא הארכנו בו, מדיש קושיות הרבה על דברי קדשם, אשר לפע"ד לא יתורצו רק בדוחק]:

סעיף כה

ושנים על גביהם

ואורך אלו הב' יחד, מצפון לדרום, היה כאורך כל הג' לשכות שתחת הב':

סעיף כו

ואחד לתא שעל גביו

דכל העומד בתא מן התאים, ופניו להיכל ואחוריו לצד חוץ [דאיפכא אסור], היה לתא ההוא שעומד בו, פתח מימין להתא שבצד ימין ופתח משמאל לתא שבשמאל, ופתח לתא שעל גביו. [מיהו הא דקאמר מתני' שהיה לכל תא ג' פתחים להתאים שבצדו, לא לכל תאים היה כן, שהרי התאים שפתוחין להגג. לא היה פתח שעל גבן פתוח לתא. וכ"כ ג' התאים שבזוית צפונית מזרחית זה ע"ג זה, הרי מלבד התא התחתון שם, שפירש בו התנא שהיה לו ה' פתחים כדמסיק, עכ"פ גם ב' תאים שעל גביו זה על גבי זה. למה יהיה להן פתח לצד חוץ למזרח. והרי גבוהים הרבה מהרצפה ואינן עשוין לכניסה ויציאה דרך שם. ואת"ל שאעפ"כ היה שם פתח לאויר או לאורה. עכ"פ על פתיחה כזה אין עליה שם פתח רק שם חלון, ומתני' קאמר ג' פתחים היה לכל א'. ודוחק לומר שהיה שם פתחים לכניסה ויציאה, ועולין לשם דרך סולם, דזה לא נאות בצד שער ההיכל. וכה"ג יקשה בג' תאים שזה ע"ג זה בקרן דרומית מזרחית של היכל, [ועי' לקמן סי' כ"ז]. אע"כ מה שאמר התנא שכל התאים מלבד התא שבצפונית מזרחית, היו להן ב' פתחים לב' תאים, רק ברוב תאים מיירי תנא]:

סעיף כז

ואחד למסיבה ואחד לפשפש

ר"ל באותה לשכה שנזכרת לעיל במשנה ב' סי' י"ח, שהיתה קרן מזרחית צפונית, היה לו ה' פתחים, א' לצד חוץ למזרח, והוא הפשפוש הצפוני לשער ההיכל שזכרנו שם. וא' להיכל, וכמו שזכרנו שם. וא' אל התא הב' שבצדו למערב. וא' למסיבה. וא' לתא שעל גביו. ולפי מה שנברר לקמן [בסי' ל"ב] שהתאים שבדיוטא התחתונה היו בנוים כנגד האוטם, א"כ תא זה דקאמר תנא שהיה לו ה' פתחים, על כרחך ר"ל שהחא שבצפונית מזרחית, שבדיוטא האמצעית קאמר. דאי בתא התחתון קאמר, הרי ממנו לא היה אפשר לכנוס להיכל מדהוא בנוי נגד האוטם. אע"כ דהתא האמצעי בגובה, הוא שהיה לו ה' פתחים שנזכרים במשנה. וא"כ צ"ל נמי שהפתח שהיה לו לזה התא

למסיבה, ר"ל שיורד משם למסיבה דרך סולם שגבוה ו' אמות כגובה האוטם, שהרי התא האמצעי הזה היה בנוי ממעל לאוטם והמסיבה היה שם נמוך ממנו ו' אמות, מדמתחיל למטה בקרקע ועולה בשפוע. ועוד צ"ל שהג' פתחים שהיו להתא שבצפונית מזרחית בדיוטא התחתונה שכנגד האוטם, היינו א' לתא שבצדו במערב, וא' לתא שעל גביו, וא' למסיבה. דהרי בב' כותלי מזרח ודרום שבהתא התחתון זה, לא היה אפשר לעשות פתח, מדסמוכים לאוטם של היכל ושל אולם, שגם האולם היה בנוי על האוטם [וכלקמן סי' נ"ב]. [אמנם נ"ל עוד מה דקאמר מתניתן דלשאר תאים היה ג' פתחים לכל א' ואחד לאו דוקא, דהרי תא שבזוית דרומית מזרחית על כרחך שמלבד ג' פתחים שזכרנו במשנה, יה לו עוד פתח להיכל, הרי בפתח שלו שפתוח לחוץ למזרח כתיב כי ה' אלהי ישראל בא בו, ור"ל להיכל, ואע"ג דח"ו שצריך לפתח, עכ"פ על כרחך משמע שהיה שם פתח להיכל. ואת"ל דעכ"פ התא הזה לגודל ורוב קדושתו לא היה פתח בינו לתא שבצדו, ורק לתא שעל גביו היה פתוח, כעין לולין שבעליות ק"ק, כדי להוריד האומנין דרך שם, וא"כ היה גם לתא זה רק ג' פתחים, פתח לחוץ, ופתח להיכל, ופתח לתא שעל גביו. עכ"פ לפ"ז לא היו ג' פתחים הללו שבתא זה כשאר פתחים שבכל התאים. ועל כרחך רק ברוב התאים מיירי תנא. או ר"ל דבתאים שמשתמשים בהן מיירי תנא. ולא בתא זה שבמזרחית דרומית שאין משתמשין בו כלל]:

סעיף כח

ואחד להיכל

והא דלא חשיב תנא הלול שהיה גבוה ח' אמות [ומסתמא היה רחבו ד' אמות כדי שיהא עליו שם פתח] שהיה באחד מתאי המערביים, כדי להכשיר שחיטת קדשים קלים גם במערב ההיכל [כזבחים דנ"ה ב']. נ" דמדלא היה לו דלת, דהרי מה"ט נקרא בש"ס בשם לול, משא"כ שאר פתחי התאים לכולן היה להן דלתות להכי לא ניחא ליה לתנא למכלליניה בהדי אינך שאר פתחים [ותמהני שנשמע גם לול זה בדברי רבינו הרמב"ם]:

סעיף כט

התחתונה חמשה

ר"ל דיוטא התחתונה של התאים סביב אוטם ההיכל בצפון מערב דרום, היה רוחב חלל כל אחד מהתאים הצפונים והדרומיים, מצפון לדרום ה' אמות. וכמו כן רוחב חלל הג' תאים המערביים, היה ה' אמות ממזרח למערב:

סעיף ל
ורובד ששה

ר"ל מקום דריסת הרגלים שעל גבי תקרת הדיוטא התחתונה, והוא רוחב של חלל של כל תא מתאי האמצעים, ו' אמות, דהיינו אמה אחת יתירה מחלל תאי דיוטא שתחתיה. וזה מפני שהתקרות של התאים היו נסמכיו על כותל ההיכל, וכותל ההיכל מתמעטת בעוביה למעלה נגד תקרת דיוטא התחתונה, אמה אחת. לפיכך נתרחב חלל התאים שבהדיוטא האמצעית אמה אחת יותר מחלל התאים שבדיוטא התחתונה:

סעיף לא
ורובד שבע

דנגד התקרה השנייה היה כותל ההיכל שוב מתמעטת בעביה אמה אחת, כדי להניח על אותה כניסה קירות התקרה שעל דיוטא שנייה:

סעיף לב
והעליונה שבע

דמקום דריסת הרגלים של דיוטא השלישית שהיא העליונה של ג' הדיוטאות, היתה רחבה עוד אמה אחת יותר מאותה שתחתיה א"כ היה רחבה ז' אמות. וזה ג"כ מטעם הנ"ל, ששם כותל ההיכל שוב נתמעט מעוביה אמה אחת:

סעיף לג
היציע התחתונה

ר"ל מקום דריסת הרגלים שעל רצפה של דיוטא התחתונה:

סעיף לד
והתיכונה

ר"ל מקום דריסת הרגלים שעל רצפת האמצעית:

סעיף לה
והשלישית

ר"ל רצפת העליונה:

סעיף לז
שבע באמה רחבה

וסיפי' דקרא "כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה" ר"ל חומת ההיכל היתה עביה מתמעטת והולכת מבחוץ, אמה אחת נגד כל תקרה ותקרה של התאים. "לבלתי אחוז בקירות הבית" ר"ל כדי שלא יצטרך לעשות נקבים בכותל ההיכל לתחוב שם קורות של תקרת

התאים. אבל השתא שכותל ההיכל מתמעט והולך נגד כל תקרה ותקרה כעין מדריגות, היה משכיב ומניח ראשי קורות התקרות של התאים על אותו מדריגה שנתמעט החומה על ידי זה, ועי' בציור בבועז ותבין:

סעיף לח

ומסבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית

נ"ל שהוא המסיבה רוחב ג' שנזכר לקמן במשנה ז', שהיה סמוך לכותל התאים מבחוץ והיה כעין כבש בצד צפון מההיכל. והכבש הזאת מתחלת להשתפע ועולה, ממקום התא שבקרן צפונית מזרחית של ההיכל מול המערב. ונקרא מסיבה, מפני שהיה הכבש הזאת עשוייה כדי לסבב ולבוא לגג התאים, ולהעלייה של היכל, ולהגג של היכל, כלקמן:

סעיף לט

לקרן צפונית מערבית

שכשמגיע הכבש הזאת לקרן צפונית מערבית, כבר היא שוה לגג התאים [ונ"ל שהכבש הזה היתה חלולה תחתיה כדי לפתוח לשם תחת הכבש את חלונות התאים שבצפון, במקום שהגביה א"ע הכבש הזה סמוך למערב, ועי' מ"ש לעיל סי' כ"ד]:

סעיף מ

שבה היו עולים לגגות התאים

לתקן בדק גג התאים או להשתמש שם בדבר. או לכנס מעל להגג לפתח של עלייה של היכל, כלקמן:

סעיף מא

היה עולה במסבה

על גגות התאים שבמערב ההיכל:

סעיף מב

עד שהוא מגיע לפתחה של עליה

נ"ל דר"ל שהכבש הזאת שוב מתחלת בגגי התאים מקרן מערבית דרומית של היכל, ומשפע ועולה ממעל לגגי התאים שבדרום של היכל, עד שמגעת לפתח של עליית ההיכל:

סעיף מג

שפתחה של עליה פתוח לדרום

ר"ל דפתח עליית ההיכל בכותל דרום של העלייה היה:

סעיף מד
היו שתי כלונסות של ארז

ר"ל בעליה סמוך לפתח מבפנים היו כלונסאות של ארז, שמחוברות בשליבות, כעין טרעפפע שלנו [כך כתב רתוי"ט. ונ"ל דלהכי לא קאמר תנא לשון סולם. דאז הוה משמע ששליבותיו דקות. אבל הכא שהיה גבוה הרבה יותר ממ' אמה עד לגג היה צריך שתהיה עבה וחזקה. ולהכי נקט לשון כלונסאות שהן חזקות שמעמידין בהן התקרה (כב"ב דס"ז). אמנם להכי לא עשו לשם כבש כבושה כראוי. ה"ט כדי שלא להרגיל רגלי אדם לשם, מדחמירה קדושת עלייה טפי מהק"ק עצמה [כפסחים דפ"ו א']:

סעיף מה
שבהן היו עולין לגגה של עליה

עליית ההיכל:

סעיף מו
וראשי פספסין

ראשי קורות בולטות מכותלי העלייה מצפון ודרום. ואפשר שהיו מאבנים בולטות [ועי' לעיל פ"א סי' מ"ה]:

סעיף מז
מבדילים בעליה בין הקדש לבין קדש הקדשים

אע"ג שהיה שם ב' פרוכת בין עליית ההיכל לעליית ק"ק [כרמב"ם ספ"ז מכלי מקדש]. אפ"ה היה שם גם הפספסין, מפני חומר קדושת עליית ק"ק יותר מהק"ק עצמו, שהרי אין נכנסין שם רק אחת בז' שנים. וי"א פ"א ביובל [כפסחים דפ"ו]:

סעיף מח
לבית קדש הקדשים

ר"ל שעשו ארובות בתקרת ק"ק סמוך לכותלי ק"ק סביב. וכל ארובה רחוק מחברתה בכדי הושטת היד:

סעיף מט
שבהן היו משלשלין את האומנים בתיבות

שכשהיו צריכין לתקן כותלי ק"ק, היו מורידין האומנין בתיבות דרך ארובות אלו, בהחבל שקושרין בהתיבה שיושב בה האומן. והתיבה סתומה מג' צדדים כדי שלא יביטו סביבותיהם ויהנו, והרי קול מראה וריח אף שאין בהן מעילה, עכ"פ איסורא איכא [כפסחים דכ"ו א'] [והקשה בני הרב המאה"ג מהו' ברוך יצחק שליט"א בבחרותו. א"כ

למה התירו לעולי רגלים להציץ לק"ק שגללו להן הפרוכת [כיומא דנ"ד א']. ונ"ל כיון דרק מדרבנן אסור, א"כ לצורך מצוה שיראו הכרובים מעורין זב"ז, ויבינו עי"ז חבתן לפני המקום, שרו רבנן מה"ט] ורק הצד שבתיבה המשולשלת שלעומת כותל הק"ק, פרוצה במלואה, כדי לעשות מלאכתו בהתיקון דרך שם:

סעיף נ

כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים

ר"ל שלא ישביעו עיניהן ממראית נוי המלאכה. ואם אפשר היו לוקחין בעלי מלאכות שהיו כהנים תמימין ואם לאו כל ישראל מותרים:

סעיף נא

וההיכל מאה על מאה על רום מאה

ר"ל כל בניין הבית, שבכללו הם ההיכל והק"ק, והתאים שמקיפין אותו והמסיבה שחוצה להן, והאולם שלפני ההיכל, הכל ביחד היה בו אורך ק' אמה. ורוחב ק' אמה, וגובה ק' אמה. כיצד גבוה ק'. האוטם וכו':

סעיף נב

האוטם שש אמות

הוא היסוד [פונדאמענט בל"א], היה גבוה ששה אמות. מפני שההר משפע ועולה, וההיכל והאולם בנויין בראש ההר על קרקע שוה והכותלים עומדים סמוכים למקום שמתחיל ההר להיות בשפוע. ולהכי כדי ליתן יסוד להבית לבלי ימוט, משו"ה בנו יסוד מאבני גזית סביב לקרקע השוה הנ"ל, גבוה ו' אמות. ומפני שאותו היסוד כולו אטום מבפנים עם קרקע, עד שתוך חלל האולם וההיכל אינו נראה כלל, להכי נקרא אוטם. וגם מבחוץ לא היה האוטם נראה רק בצפון מערב ודרום תוך חדרי התאים שבדיוטא התחתונה. אבל בצד מזרח, היו הי"ב מעלות שבין המזבח לאולם שגבהן ו' אמות מכסים גובה האוטם שכנגדן:

סעיף נג

וגובהו

של כותל ההיכל עצמו:

סעיף נד

ארבעים אמה אמה כיור

ר"ל פטורי ציצים של גיפס מוזהבים היו כמו שפה גבוה אמה ממעל להמ' אמה הנ"ל סביב, נראה מבחוץ ומבפנים:

סעיף נה
ואמתים בית דלפה

ר"ל קורות רחבות, עבות בגובה ב' אמות, שהיה שוכבות על אורך הכותלים סביב שנקראו מייער לאטטען, ונקראו בית דלפא, נוטריקון בית די לייף, על שם שאלו הקורות שהן כמלבן מרובע מחברים יחד ומחזקים כל בניין הכותלים שתחתיהן:

סעיף נו
ואמה תקרה

הנסרים המונחים על המויער לאטטען הנ"ל, היה עוביין אמה:

סעיף נז
ואמה מעזיבה

הטיט והסיד שמשימין על התקרה. ועליהן הניחו האבנים המרובעות לרצפה של עלייה:

סעיף נח
ואמה מעזיבה ושלש אמות מעקה

כמין דופן געלענדער היה בשפת הגג סביב גבוה ג' אמות:

סעיף נט
ואמה כלה עורב

שכל שטח הגג וראש המעקה של ההיכל מחופה בטבלאות של ברזל שקבועין בהן מסמרות של ברזל חדין, וחדודין כלפי השמים וגבוהין אמה. ונקראו כליא עורב, משום שעל ידן יכלאו וינרשו העורבים מלישב על הגג ולטנפו, או להביא דבר טמא לשם:

סעיף ס
מהמזרח למערב מאה אמה כותל האולם

עובי כתלו שבמזרח:

סעיף סא
והאולם אחד עשר

ממזרח למערב:

סעיף סב
אמה טרקסין

במקדש ראשון היה חומה שעביה אמה מפסקת בין ההיכל לק"ק. וקראו לאותה חומה טרקסין, שהוא בלשון יון מקום שהוא פנים וחוץ מדמבדיל בין פנים לחוץ. וי"א שהוא נוטריקון טרק סין, ר"ל שסוגר דבר של סיני, דהיינו הלוחות והארון והצנצנת מן שקבלנו

מסיני וכו' [עי' רש"י ותוס' יומא דנ"א ב' ודנ"ב ב']. ובבית שני שהיה גבוה הרבה מבית ראשון, דבית ראשון היה גבוה חלל ההיכל ל' אמה [כסוכה ד"ה ב'], ובבית שני גבוה יותר ממ' אמה, והרי חומה שעביה רק אמה, א"א שתתחזק לעמוד בגובה מ' אמה, לכן הוצרכו לעשות פרוכת ההיכל לק"ק. ומדהסתפקו באותה אמה של עובי החומה שהיה במקדש ראשון אם קדושתה כהיכל ויתלו הפרוכת לפנים ממנה, או שמא קדושתה כק"ק, ויתלו הפרוכת לחוץ ממנה. להכי עשו ב' פרוכת, בין ההיכל לק"ק, וביניהן רווח אותה אמה שנסתפקו בה. [וקרא תנא לאותו רווח של אמה טרקסין, אף דבבית שני לא היה הארון, דיאשיה המלך גנזו (כיומא דנ"ב ב'), גם חומה לא היה בינתים, א"כ אין כאן לא טרק ולא סין, וה"נ אמרינן ביומא (דנ"א ב') דבבית שני לא הוה טרקסין. וי"ל דהתנא קרא לאותה אמה טרקסין בנרדף על שם הראשון שהיה שם טרקסין, ובפרט שגם בבית שני היה שם הארון נגנז במקום הק"ק (כיומא דנ"ג ב'), ושייך מה"ט שפיר לקרות לאותה אמה טרקסין]:

סעיף סג

כותל ההיכל

ר"ל עובי כותל המערבי של ק"ק. שכל הבניין כולו נקרא במשנה בשם היכל, כלעיל במשנה א':

סעיף סד

והתא שש

דכך היה רוחב התאים בסדר האמצעי [ועי' מש"כ לעיל סי' ל"ב]:

סעיף סה

כותל המסבה חמש

עוביה מצפון לדרום:

סעיף סו

והמסבה שלש

רחבה מצפון לדרום:

סעיף סז

כותל התא

עובי כותל הצפוני של תא הצפוני:

סעיף סח
ובית הורדת המים

כך היה נקרא הרווח שמדרום לכותל דרום של תאים הדרומיים. ונ"ל דנקרא הרווח ההוא בית הורדת המים, משום שגג ההיכל וגגי התאים הדרומיים כולן היו משופעין ויורדים מצפון לדרום, כדי שירדו כל מימי הגג למקום רווח ההוא:

סעיף סט
והכותל

שבדרום מבית הורדת המים, היה כותל ממזרח למערב כאורך כל התאים שבדרום:

סעיף ע
וחמש עשרה אמה מן הדרום

ר"ל דמצד צפון לכותל המסיבה, היה האולם עוד מתרחב והולך עד ט"ו אמה מדרום לצפון, דהיינו כותל האולם שבצפון עוביה ה' אמה, ועוד י' אמה חלל. ורוחב החלל הזה ממזרח למערב היה י"א אמה כנזכר לעיל במשנה. וכמו כן בצד דרום מכותל בית הורדת המים שבדרום, היה ג"כ האולם מתרחב עוד ט"ו אמה להלן, מצפון לדרום, מחוץ לכותל דרומי של בית הורדת המים:

סעיף עא
והוא היה נקרא בית החליפות

אותו רווח של י' אמה מצפון לדרום וי"א אמה ממזרח למערב, שהיה האולם יתר לכאן ולכאן, היה חדר מכאן ומכאן, ונקראו בית חליפות:

סעיף עב
ששם גונזים את הסכינים

דלכל משמר ומשמר היה שם ארגז מיוחד בכותל לגנוז שם סכיניהן. וסכין נקרא בלשון יון חליף, ובלשון יון שבזמנינו לא נקרא סכין כך, רק יקראוהו מאכערא, והיינו כמ"ש רש"י בשם תנחימא בפרשה ויחי על כלי חמס מכורותיהם אבל ברזל הנדוואי שנקרא שטאהל בל"א נקרא בל"י חליפס, ונראה דהיינו שהברת פס בל"י כמעט דומה להברת ף, שהראשון תמונתו ותמונת השני ?, ולכן בנקל החליפו זה בזה, והיינו משום דבל"ז הברת פס אינה נאותה ללשון עברי. ולכל א' מב' בתי החליפות שבאולם היו ב' פתחים, א' לאולם, וא' בזוית. דהיינו אותו בית החליפות שבאולם בצפון, היה לו פתח הב' בזוית צפונית מערבית. ואותו בית החליפות שבאולם בדרום היה לו פתח הב' בזוית דרומית מערבית. וכל א' מב' אלו הפתחים היה גבוה ח' אמות והיה זה כדי להכשיר כל עזרה

כולה שם לשחיטת קדשים קלים דכתיב גבייהו ושחטו פתח אהל מועד, והאולם והתאים כולן קרויים אהל מועד (זבחים דכ"ה ב') [ותמהני שנשמטו ברמב"ם ובציור של רתוי"ט]:

סעיף עג

וההיכל

הוא שם כולל לכל בנין ההיכל והתאים ומסיבה ובית הורדת המים וכל המחובר אליהם, וגם האולם שהיה בצד מזרח הבית שהיה מתרחב ומתפשט ט"ו אמה יתירים לצפון וט"ו אמה יתירים לדרום:

סעיף עד

ורחב מלפניו

דהרי המשך כותל מזרח של אולם מצפון לדרום, היה ק' אמה, והמשך כותל המערבי של התאים המערביים, היה רק ע' אמה. לפ"ז היה כל הבנין בדוגמת ארי רחב מלפניו יותר מלאחריו דבמלת היכל כאן כלל גם האולם, דעם האולם היה רחב מלפניו וצר מלאחריו [ורבינו הר"ב לא רצה להבין כאן דברים ברורים שבמשנה]:

פרק ה

סעיף א

כל העזרה

דהיינו כל הרווח שבתוך החומה הפנימית, מהתחלת עזרת ישראל במזרח עד סוף י"א אמה שאחורי ק"ק במערב:

סעיף ב

היתה אורך מאה ושמונים ושבע

ממזרח למערב:

סעיף ג

על רחב מאה ושלשים וחמש

מצפון לדרום:

סעיף ד

מן המזרח למערב מאה ושמונים ושבע

כיצד. מקום וכו':

סעיף ה
מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה

ממזרח למערב וקל"ה אמה מצפון לדרום. והרווח הזה נקרא עזרת ישראל:

סעיף ו
מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה

ממזרח למערב, וקל"ה מצפון לדרום, והרווח הזה נקרא עזרת כהנים:

סעיף ז
המזבח שלשים ושתים

ממזרח למערב. דאע"ג דחסר אמה אחת, שהרי לא היה יסוד ברוב שטח המזרח של המזבח, עכ"פ הרי היה בולט אמה א' של יסוד בקרן מזרחית צפונית [ועי' לעיל רפ"ג], ולהכי נקרא אמה רווח ההוא יסוד אף שלא היה שם יסוד:

סעיף ח
ההיכל מאה אמה

דהיינו מהתחלת כותל מזרח של אולם, שהיה במזרח ההיכל עד אחר כותל המערבי של התאים שהיו במערב ק"ק:

סעיף ט
ואחת עשרה אמה לאחורי בית הכפורת

דהיינו הרווח שבין כותל מערבי של התאים המערביים, עד כותל המערבי של העזרה, היה הרווח ההוא י"א אמה:

סעיף י
מן הצפון לדרום מאה ושלשים וחמש

כיצד. הכבש וכו':

סעיף יא
הכבש והמזבח ששים ושתים

אמה. דרוחב היסוד מצפון לדרום היה ל"ב אמה [עיין לעיל סי' ז']. והכבש אע"ג שג"כ היה שפועו מצפון לדרום ל"ב אמה, עכ"פ ב' אמות העליונות של כבש היה פורחים ממעל לבליטת אמה שכנגד היסוד וממעל לאמה של סובב. נמצא שלא היה שפועו חוץ מב' אמות הנ"ל רק ל' אמה. א"כ המזבח והכבש יחד תפסו מצפון לדרום רק ס"ב אמה:

סעיף יב
מן המזבח לטבעות שמונה אמות

מצפון לדרום:

סעיף יג
מקום הטבעות עשרים וארבע

דהיינו ד' שורות זו אחר זו ממזרח למערב. ובכל שורה ו' טבעות מצפון לדרום שהיו מחזיקים הו' טבעות הנ"ל כ"ד אמה עם ה' הרווחין שבין הו' טבעות:

סעיף יד
מן הטבעות לשלחנות ארבע

דח' שולחנות של שיש עמדו בין הטבעות לננסין, רוחב כל שולחן אמה על אמה, והשלחנות הללו עמדו על אותן ח' אמות שמן הטבעות לננסין בסדר א' מצפון לדרום. נמצא שהשולחנות ממלאין כל אותו רווח של ח' אמות. וה"פ דמתני' מן הטבעות למחצית מקום השולחנות ד' אמות, וממחצית מקום השולחנות עד הננסין ד' אמות [כך דעת הרמב"ם בפ"ה מבחירה. אמנם לתוספות [יומא דף ט"ז ב'] השולחנות עמדו בב' שורות שנמשכות מצפון לדרום, בכל שורה ד' שולחנות. נמצא חסר כאן במשנה לחשוב עוד ד' אמות מצפון לדרום למקום השולחנות. ונ"ל דלהכי לא תשב להו תנא, מדלא היו קבועים תמיד במקום א', דכשרצה להפשיט עליהן, מתטלטלין ממקומן לבין הננסין [כמ"ש לעיל פ"ג סי' נ"ט]. אבל לעולם היה מיוחד להן ד' אמות, לבד מן הד' אמות שבין הטבעות לשולחנות, ולבד מהד' אמות שמן השולחנות לננסין]:

סעיף טו
והמותר

כ"ה אמות הנותרים. [ולתוס' יומא הנ"ל שהיה עוד ד' אמות מיוחדין מצפון לדרום למקום השולחנות לא נשארו רק כ"א אמות]:

סעיף טז
ומקום הננסין

י"ב אמות ומחצה לכאן, וי"ב אמות ומחצה לכאן:

סעיף יז
ושלש בדרום:

סעיף יח
שבצפון

שבדרום כך הגי' נכונה [לרמב"ם פ"ה מבחירה ולרתוי"ט כאן]:

סעיף יט
לשכת המדיחים

ממזרח למערב קחשיב. דבקצה זוית מזרחית דרומית של עזרת ישראל, היה לשכת המלח, ואחריה סמוך לה למערב פרוה, וסמוך לה למערב לשכת המדיחין, כולן עומדים בשורה אחת סמוכין זה לזה ממזרח למערב:

סעיף כ
ועל גגה היה בית הטבילה לכהן גדול ביום הכפורים

דה' פעמים מחליף הכה"ג בגדיו ביו"כ, מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב. ובין כל פעם ופעם טובל כאן, חוץ מטבילה ראשונה שטובל בחול בבות הטבילה שעל גבי שער המים, והרי עובי החומה לא נתקדש רק בשוה לקרקע העזרה [כפסחים דפ"ו א']. והעלו המים להגג ע"י סילונות מעשה אמן [וואססער קונסט בל"א], באופן שלא יהיו שאובין. ונקראת הלשכה הזאת ע"ש האדם שבנאה באומנות נפלאה וגדולה, להעלות המים תוך עובי כתליה, עד שהיה נראה כאילו בנאה והעלה בה המים בכשוף. [כך נ"ל פי' הש"ס [יומא דל"ה א'] פרוה אמגושי. וזה, כדי שלא תקשה קו' רתוי"ט דהאיך יקיימו בביהמ"ק בניין שעשה בכישוף. מיהו אע"ג דגם בית הטבילה שע"ג שער המים, ע"כ ג"כ נבנה בסילונות ובאומנות גדולה כנ"ל, אפשר ששם היו ניכרין הסילונות, משא"כ בפרוה לא היו נכרין הסילונות כלל. והיה דומה כאילו באו המים לשם מעצמן בדרך נעלם ונפלא]:

סעיף כא
לשכת המדיחין ששם היו מדיחין קרבי הקדשים

שמדיחין שם הכרס והקיבה שמלאין רפש. אבל הבני מעים האחרים, היו מדיחין על השולחנות של שיש שאצל הננסין [ועיין תמיד פ"ד סי' כ"ה]:

סעיף כב
ומשם מסבה

כמין כבש בלי מעלות ומדהולכת בעיגול נקראת מסיבה:

סעיף כג
עולה לגג בית הפרוה

נ"ל שהכבש היתה מבחוץ לבית המדיחין, ועולה ממעל לבית המדיחין עד גג הפרוה:

סעיף כד
לשכת הגולה

הגולה גרסינן:

סעיף כה
לשכת הגזית

לקמן מפרש טעם לשמות הלשכות:

סעיף כו
אבא שאול אומר לשכת כהן גדול

היא לשכת פרהדרין שנזכרת ברישׁ יומא. ונקראת לשכת העץ, לאו משום שהיתה של עץ, דהרי אסור לבנות עץ מחובר ובולט מעזרת ישראל ולפנים. רק כנוהו כך, כדי להזכיר לכה"ג ע"י שם לשכתו, שכשיקלקל מעשיו, יהיה בלשכתו כעץ העשוי להרקב, ולא יהיה לו קיום זמן מרובה. וכשיתקן מעשיו כראוי, והיה כעץ עושה פרי לפרנס במעשיו את בני דורו, אז צדיק כתמר יפרח, ויאריך ימים כימי עץ ימי עמי [כיומא ד"ט א']:

סעיף כז
והיא היתה אחורי שתיהן

לשון אחורי היינו טמונת שתיהן. ור"ל שלשכת הגזית היתה במזרח להב' לשכות האחרות, והיה ארכה מצפון לדרום, כאורך לשכת עץ ולשכת גולה מצפון לדרום יחד. וטעם שהיתה הגזית גדולה כל כך, משום שהיו נאספים בה בני אדם הרבה. מיהו לשכת עץ וגזית על כרחך שהיו סמוכין לכותל צפוני של עזרה, דאל"כ היה אסור לסנהדרין ולכה"ג לישב בלשכתן. ועל כרחך שהיו ג"כ פתוחין לחול [כמש"כ סי' כ"ו], ועי' בצורה שציירנו בס"ד בשלהי מסכת זאת [אות כ"ז], וא"כ גזית טמונה בין הב':

סעיף כח
וגג שלשתן שוה

שאלו הג' לשכות לא היתה אחת גבוה מחבירתה. [ונ"ל עוד דקמ"ל דאע"ג דבניין התחתון של לשכת הגזית ולשכת פלהדרין, היה מקצתו בחול ומקצתו בקודש (כיומא כ"ה א') אפ"ה היה כל ג' הגגין שוה בלי סימן בין קודש לחול, דהרי גגין ועליות לא נתקדשו אפילו כשהבניין בנוי כולו בקודש [כפסחים פ"ה ב']. ואע"ג דבעליית ק"ק

היה הבדלה, פספסין ופרוכת בין נגד ההיכל לנגד ק"ק. י"ל דהיכל שאני, שכך קבלו מהנביאים, וכדקאמר התם]:

סעיף כט

שם היה בור קבוע

*)הר"ב פירש שנקראת כך על שם הבור שחפרו שם בני הגולה. ותמהני וכי זו בלבד, הרי כל המקדש והלשכות עשו בני הגולה. ונ"ל דגולה גרסינן, ור"ל שפל, כמו וגולה על ראשה [זכריה ד']. וה"ק, שם היה בור של הגולה הקבוע, דהיינו שהיה ממעל להבור ספל שממלאים אותו כל יום ממימי הבור, והספל היה קבוע בכותל או ברצפה. או נ"ל דמלת עליו שבסוף, גם אגולה קאי, וה"ק, שם היה בור והגולה הקבוע והגלגל היה נתון למעלה מהבור' ומלאוהו בכל יום בשחרית, כדי שלא יצטרכו לשאוב מהבור בכל זמן שיצטרך מים. ונקט הכא שהיה הספל קבוע, ר"ל לא כספל של הכיור שאצל המזבח, שהיה הספל ההוא עם י"ב דדיו מתטלטל ע"י הגלגל שתלוי בו הספל, שמשקעין אותו בכל לילה לתוך הבור שלא יפסלו מימיו בלינה [כיומא דל"ז א'], אבל זה קבוע היה:

סעיף ל

והגלגל נתון עליו

ממעל להספל, כדי שכשישאבו בהדלי ע"י הגלגל מהבור, יוכלו לשפוך המים להספל בקלות:

סעיף לא

ומשם מספיקים מים לכל העזרה

דמימי האמה שעוברת בעזרה, היו מיוחדים רק להדחה, אבל מים אלו שבלשכה מתוקים ונאותים לבשול ולשתייה:

סעיף לב

לשכת הגזית

אף דכל העזרה היתה בנוייה מאבנים, זו שמיוחדת לכבוד הסנהדרין שיושבים שם, בנוה באבני גזית מרובעים:

סעיף לג

שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת

שהיתה בנויה חציה בקודש וחציה בחול, ופתוחה ב' פתחים, א' לקודש וא' לחול, וסנהדרין יושבין בחציה שבחול [כיומא דכ"ה] וביומא [כ"ה א'] אמרינן שכמין בסילקי

גדולה היתה, וכ' בש"ג [דרע"ב] שכסילקי גרסינן בכף, ופירושו בלשון יון מקום גדול ונכבד מאד:

סעיף לד

ודנה את הכהונה

כל ענייני כהונה, שאין כהן נכנס לעבודה עד שבודקין אחר יחוסו, ושאין בו מום. וכמו כן דנין שם את הלויים שאין בהן דבר הפוסלן לשירות, וכמו כן דנו על כל דבר שיארע בקרבנות שבמקדש, ועל כל דבר שיארע בישראל, כי משם דת ודין יוצא לכל ישראל [כסנהדרין פ"א מ"ב], רק נקט הכא כהונה, שרוב התעסקם שם היה בענייני כהונה:

סעיף לה

ושלא נמצא בו פסול לובש לבנים ומתעטף לבנים

לובש היינו הכתונת, ומתעטף היינו בראשו ור"ל המצנפת:

סעיף לו

ויום טוב היו עושים

בסוף היום כשדנו הכהנים ומצאום כשרים, עשו הסנהדרין משתה ושמחה. או ר"ל אותן שנדונו ונמצאו כשרים עשו יו"ט:

סעיף לז

ברוך המקום ברוך הוא

מפני שלשכת הגזית נקראת מקום, שנאמר וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה', לכן היו מכנים עכשיו את הקב"ה בשם מקום, לומר שהוא מקומו של עולם, שבכחו יתברך הגביל את העולם ואויר המקיפו שהסמיכו אל התהו, שאין בו ממש. אמנם כדי שלא יטעה השומע לומר שעל המקום הגשמי מתכוונים. לכן חזרו ואמרו ברוך הוא, ר"ל ברוך אותו הנעלה על כל ברכה ותהלה, א"ס: